

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Tweede Kamer en Europese Integratie 1948-1951: Hoe het functionalisme het federalisme inhaalde

Egberts, Laurens

Citation

Egberts, L. (2022). *De Tweede Kamer en Europese Integratie 1948-1951: Hoe het functionalisme het federalisme inhaalde*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3254506>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Tweede Kamer en Europese Integratie 1948-1951

*Hoe het functionalisme het federalisme
inhaalde*

Masterscriptie PCNI

Universiteit Leiden

Laurens Egberts S1403184

De Tweede Kamer en Europese Integratie 1948-1951

Hoe het functionalisme het federalisme inhaalde

Masterscriptie Geschiedenis

Afstudeerrichting PCNI

Begeleider: Prof. Dr. H. te Velde

27-12-2021

Ca. 22.000 woorden (exclusief inhoudsopgave, voetnoten en bronnenlijst)

Laurens Jurian Egberts

S1403184

l.j.egberts@umail.leidenuniv.nl

Afbeelding titelblad: Oude Zaal 1955

Gevonden op Twitterprofiel Tweede Kamer @2eKamertweets

<https://twitter.com/2ekamertweets/status/942812783917322241?lang=ca>

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	4
2. De onvermijdelijkheid van Europa.....	8
2.1 Inleiding.....	8
2.2 Op zoek naar het begin.....	8
2.3 Federalisme en (neo)Functionalisme	10
2.4 Onontkoombaarheid	12
2.5 Een moeizaam begin	13
3. Politieke partijen en Europese integratie	16
3.1 Eurosceptis.....	16
3.2 Europragmatisme	17
3.3 Eurofilie	18
4. Dromen over een ‘Federaal Europa’	20
4.1 Inleiding.....	20
4.2 M. van der Goes van Naters (PvdA).....	20
4.3 P.J.S. Serrarens (KVP).....	23
4.4 J.A.H.J.S. Bruins Slot (ARP).....	27
4.5 J.J.R. Schmal (CHU)	30
5. De moties van Van der Goes en Serrarens I & II	33
5.1 Inleiding.....	33
5.2 De motie van Van der Goes en Serrarens I	35
5.3 De motie van Van der Goes en Serrarens II	38
5.4 Een gebrek aan consensus.....	41
6. De Raad van Europa	44
6.1 Inleiding.....	44
6.2 Het Congres in Den Haag.....	44
6.3 De Tweede Kamer over de Raad van Europa.....	46
6.4 De motie Van der Goes en Serrarens III.....	47
7. Hoe het functionalisme het federalisme inhaalde.....	51
7.1 Inleiding.....	51
7.2 De Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS)	51
7.3 De Tweede Kamer over de EGKS	53
7.4 Het verdrag als eerste concrete stap naar Europese integratie	54
8. Conclusie	62
9. Literatuur- en bronnenlijst	66

1. Inleiding

Tegenwoordig is de aanwezigheid van de Europese Unie niet weg te denken uit politiek en maatschappij. Grote delen van de nationale wetgeving zijn een indirect product van de richtlijnen uit Brussel. Het vrije verkeer van personen en goederen geldt nu als vanzelfsprekend, maar hier ging een lange geschiedenis aan vooraf. In deze geschiedenis was Nederland van het begin af aan aanwezig. De ‘Zes van Europa’ zochten toenadering in een periode waarin men uit was op herstel en stabiliteit. Na de ravage van de Tweede Wereldoorlog en gedurende het onheil van de Koude Oorlog bleek intensieve samenwerking een welkom idee. Uiteindelijk is deze samenwerking uitgegroeid tot een groot aantal instituties en zijn de ‘Zes van Europa’ opgegaan in een groter verband van staten. Dit proces ging niet zonder slag of stoot en duurde jaren. Inmiddels zijn hier talloze werken over verschenen. Maar deze publicaties richten zich voornamelijk op de grote namen van de Europese integratiegeschiedenis. Voor veel onderzoekers lijken vooral de bestuurders of ministers interessant. Hun boeken staan vol met de verrichtingen van de *founding fathers* zoals Robert Schuman, Jean Monnet, Paul-Henri Spaak, etc. Zo schrijft Mathieu Segers in *Reis naar het continent* dat decennia Europapolitiek tot een ‘volle internationale bibliotheek’ hebben geleid. Maar, stelt Segers, de afdeling ‘Nederlandse Europapolitiek’ is bescheiden.¹ Deze thesis dient als aanvulling op deze bescheiden afdeling. Echter door met een andere bril naar de Europapolitiek te kijken. In dit onderzoek zal het niet draaien om de grote Nederlandse namen zoals Sicco Mansholt en Johan Beyen die hoofdrollen speelden op het Europese toneel, maar wordt er gekeken naar de discussie die men in het parlement voerde over de steeds hechtere Europese samenwerking.

Historici lijken op het gebied van Europese integratiegeschiedenis weinig aandacht te besteden aan de rol van de Tweede Kamer. Wel lijkt met de komst van uitgesproken eurosceptische partijen zoals de Partij voor de Vrijheid (PVV) en het Forum voor Democratie (FvD) deze aandacht te groeien. Maar in het verleden bleef de aandacht minimaal. In de geschiedschrijving over de Europese integratie vinden we vooral beweringen dat de Tweede Kamer erg welwillend tegenover Europese samenwerking stond, zonder al te veel aandacht te schenken aan de beweegredenen hiervoor.² Een gebeurtenis die in de historische literatuur wel veel aandacht krijgt is het indienen van een aantal moties door de parlementsleden Marinus van der Goes en Jos Serrarens. De twee heren, van de PvdA en de KVP, dienden in 1948 en 1949 enkele moties in waarin zij de regering een richtlijn gaven

---

¹ Mathieu Segers, *Reis naar het continent: Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Amsterdam: Prometheus, 2019), 9.

² Hans Vollaard, J. van der Harst, en Gerrit Voerman, *Van aanvallen! naar verdedigen?: de opstelling van Nederland ten aanzien van Europese integratie, 1945-2015* (Den Haag: Boom bestuurskunde, 2015), 183–222.

voor Europese samenwerking.³ Men spreekt hier in de geschiedschrijving over de “eerste serieuze discussie over Europa”.⁴ In veel proefschriften en boeken krijgen deze moties een apart hoofdstuk en worden zij als het ware gepresenteerd als een soort “beginpunt” van het denken over Europa en het aangaan van samenwerking. Zo stelt Jieskje Hollander in haar proefschrift *The Incoming Tide* dat Van der Goes en Serrarens met deze moties de parlementaire agenda de kant op wisten te sturen van hun politieke voorkeuren.⁵ Annemarie van Heerikhuizen beweert in *Pioniers van een Verenigd Europa* dat deze moties in de historie juist meer aandacht verdienen.⁶ In haar optiek was een “krachtiger steunbetuiging aan internationaal samengaan nog niet eerder gehoord” in het parlement, zij spreekt over een kentering in het buitenlandbeleid van de Tweede Kamer.⁷ In de moties werd er gesproken over federalistische vergezichten zonder concreet te worden over hoe deze reis moest worden afgelegd. Robin de Bruin onderzocht voor *Elastisch Europa* de opvattingen van het Nederlandse parlement over Europese integratie en besteedt zelf vrijwel geen aandacht aan de moties. In dit zeer volledige werk over 21 jaar parlementaire opvattingen over Europa worden de moties door de auteur niet als significant genoeg gezien om deze te behandelen.⁸ Waarom doen onderzoekers die slechts gedeeltelijk onderzoek deden naar de parlementaire opvattingen en relatief veel aandacht besteden aan de bestuurders dat dan wel?

In dit onderzoek zullen de moties vanuit een ander perspectief tegen het licht worden gehouden. In hoeverre krijgen deze moties in de geschiedschrijving teveel eer en worden deze onterecht gezien als een soort beginpunt van Europese integratie? Dient het beeld dat men heeft over de moties en haar ondertekenaars enigszins genuanceerd te worden? De literatuur over deze moties en personen is doordrenkt van termen als: dromen, utopie, federalisme, eenwording etc., maar dit wordt niet concreet uitgewerkt.⁹ Deze utopische vergezichten die door het parlement werden voorgeschoteld aan de regering en de kiezers waren vooral een reactie op de ontwikkelingen in het buitenland destijds. Hier conflicteren verschillende voorstellingen van Europese integratie en haar geschiedenis, deze zullen daarom ook behandeld worden. Europese integratie kan niet los worden gezien van de ravage die de Tweede Wereldoorlog achterliet op het continent. Zo sprak Jos van den Brink, minister van Economische Zaken, nog in 1948 van een “onmogelijke opgave” om het

---

³ Anjo Harryvan en J. van der Harst, *Verloren consensus: Europa in het Nederlandse parlementair-politieke debat, 1945-2013* (Amsterdam): Boom, 2013), 27–30.

⁴ P. F. Maas, JMMJ Clerx, en J. W. L. Brouwer, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III Band C: Het kabinet-Drees-Van Schaik (1948-1951)* (Nijmegen: Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, 1996), 119.

⁵ Jieskje Hollander, ‘The Incoming Tide: Dutch Reactions to the Constitutionalisation of Europe’ (2013), 37.

⁶ A. van Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa: bovennationaal denken in het Nederlandse parlement (1946-1951)* (S.l.: sn, 1998), 2.

⁷ Heerikhuizen, 7.

⁸ Robin De Bruin, *Elastisch Europa. De Integratie van Europa En de Nederlandse Politiek, 1947-1968* (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2014).

⁹ Harryvan en Harst, *Verloren consensus*, 25.

“leeggeroofde en vernielde land” wederop te bouwen.¹⁰ Mathieu Segers beschrijft in *Reis naar het Continent* uitstekend hoe deze wederopbouw gepaard ging met schaalvergroting van de industrie en het vergroten van de Nederlandse afzetmarkt op het Europese continent.¹¹ Ontwikkelingen waarvoor Europese integratie essentieel was. Er is dus ook een duidelijke pragmatische visie op het aanhalen van de Europese banden op het continent. Voor de handelsnatie Nederland viel er economisch veel voordeel te behalen bij een gemeenschappelijke markt. Deze pragmatische opvatting staat soms in contrast met de meer federalistische utopische invalshoek dat Europese samenwerking het “juiste” was.

Daarom zal in deze thesis ten eerste aandacht besteed worden aan de situatie waarin Nederland zich na de Tweede Wereldoorlog bevond. Dit is namelijk essentieel om de beweegredenen voor Europese samenwerking te begrijpen. Daarna zullen enkele historische opvattingen over de integratie op het continent behandeld worden. Onder academici bestaan er meningsverschillen over wanneer en hoe deze integratie is begonnen. Daarnaast zijn er ook verschillende stromingen te onderscheiden met betrekking tot de Europese integratie. Op dit gebied lijkt er in Nederland op het eerste gezicht een onderscheid te zijn tussen de functionalistische regering en de federalistisch ingestelde volksvertegenwoordiging. Een pragmatische overheid moest dikwijls haar stappen uitleggen aan een teleologisch ingesteld parlement dat gezien zijn eigen verklaringen wellicht andere verwachtingen had. Kort na de Tweede Wereldoorlog was men op de flanken van het politieke spectrum na haast unaniem voor Europese samenwerking.¹² De verkiezingsprogramma's van veel politieke partijen stonden tijdens de jaren 50 immers bol van de wens voor een “federatie”.¹³ Een idee dat bij de Nederlandse bestuurders destijds beduidend minder populair was. Dit alles gebeurde in een periode waarin de volksvertegenwoordiging druk bezig was om haar bevoegdheden op het gebied van buitenlandse politiek uit te breiden.¹⁴ Een recept voor botsingen in het parlement bij de behandelingen van de internationale verdragen zou men denken, maar gebeurde dit ook daadwerkelijk?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden en om na te gaan of de moties hun grootse reputatie daadwerkelijk verdienen is het belangrijk om de verschillende partijen en hoofdrolspelers te behandelen. Vandaar dat er na het eerste hoofdstuk een hoofdstuk zal volgen waarin onderscheid zal worden gemaakt tussen drie verschillende opvattingen over Europees denken; eurosceptis,

---

¹⁰ Segers, *Reis naar het continent*, 57.

¹¹ Segers, *Reis naar het continent*.

¹² Cornelis Wilhelmus Antonia Maria Aarts en Henk van der Kolk, red., *Nederlanders en Europa: het referendum over de Europese grondwet* (Amsterdam: Bakker, 2005), 44.

¹³ Vollaard, Harst, en Voerman, *Van aanvallen! naar verdedigen?*, 99–182.

¹⁴ J. W. L. Brouwer, ‘Tussen droom en daad. Parlement en Europese integratie, 1948-1950’, *Politieke Opstellen* 11–12 (1992), 36.

europragmatisme en eurofilie. Vervolgens zullen kort de Nederlandse politieke partijen en hun standpunten ten opzichte van Europa besproken worden. Tot slot zal er aandacht uitgaan naar een aantal parlementariërs die een grote rol speelden in de debatten over moties, de Raad van Europa en de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Dit om zo te kunnen verklaren waarom zij deze standpunten innamen.

De periode waarop dit onderzoek betrekking heeft is de periode van 1948 tot en met 1951. De betreffende moties en bijbehorende handelingen stammen uit 1948 en 1949, maar in de jaren erna komen er Europese initiatieven ter sprake in het parlement op een wijze die de hypothese ondersteunen dat de moties van Van der Goes en Serrarens te veel aandacht en eer krijgen in de geschiedschrijving. Eerst zullen de eerste twee moties behandeld worden, dan de debatten over de Raad van Europa en tenslotte de derde en laatste motie van beide heren. Om het argument dat deze moties minder voorstelden dan men doet geloven beter te kunnen onderbouwen wordt in het laatste hoofdstuk een aantal debatten behandeld over de EGKS. Men kan namelijk beter stellen dat hier het beginpunt van Europese integratie kan worden gevonden. Met het oprichten van deze organisatie gaf men een stukje soevereiniteit weg aan een gecentraliseerd orgaan, iets dat daarvoor nog niet eerder had plaatsgevonden. De federalisten speelden hierin een zeer bescheiden rol in, iets dat voor Nederland in zijn geheel gezegd kan worden. Nederland was in eerste instantie niet op de hoogte van deze plannen en werd als het ware overrompeld.¹⁵ Maar op de achtergrond leek er zich in het parlement een tweede discussie over Europa af te spelen. De haast dromerige federalisten poogden met hun moties de regering bij te sturen. De realiteit laat zien dat zij hier niet in slaagden en ingehaald werden door de ontwikkelingen in het buitenland.

---

¹⁵ Segers, *Reis naar het continent*, 74.

2. De onvermijdelijkheid van Europa

2.1 Inleiding

De geschiedenis van Europese integratie kan niet om het gewelddadige karakter van het continent heen. Van het Romeinse rijk tot aan Napoleon en Hitler zijn er pogingen gedaan om van de landen een eenheid te maken.¹⁶ Sinds het verdrag van Westfalen in 1648 is er door filosofen nagedacht over een verenigd Europa, een werkelijkheid die nog eeuwen op zich liet wachten. De Tweede Wereldoorlog bleek uiteindelijk een soort katalysator die het proces concrete vormen aan deed nemen halverwege de 20ste eeuw. Op 19 september 1946 sprak Churchill, inmiddels geen premier meer, een zaal toe op de universiteit van Zürich. In zijn rede bepleitte hij een unificatie van Europa die een einde moest brengen aan de jarenlange nationalistische conflicten. De uitweg is in zijn optiek een “*United States of Europe*”, een federaal verbond van staten met gemeenschappelijke burgers.¹⁷ Volgens Churchill waren de Europese volkeren één en verbonden door hun Christelijke identiteit.¹⁸ Deze verwijzing naar het christendom als verbindende factor komt later in dit onderzoek ook aan bod bij de Nederlandse parlementariërs. Het geloof werd niet alleen gezien als een verbindende factor tussen de Europese landen, maar ook als belangrijk tegenwicht tegen de opkomst van het communisme. De idealistische roep om een Europese federatie lijkt vooral voort te komen uit deze angst voor het ‘communistische spook dat over Europa waart’, het verliezen van de overzeese koloniën en een soort christelijk exceptionalisme.

2.2 Op zoek naar het begin

Er bestaat een consensus onder academici dat de Tweede Wereldoorlog de Europese toenadering in een stroomversnelling bracht. Wel zien we uiteenlopende meningen over het startpunt van dit streven naar eenheid. Daarbij moet worden vermeld dat Europapolitiek pas in de jaren 80 en 90 een groot onderwerp werd voor historici. Dit omdat in deze periode de Europese Gemeenschap een steeds grotere impact kreeg op het dagelijkse leven in Europa.¹⁹ Met het verdrag van Amsterdam op 1 januari 1993 werd de interne markt eindelijk gerealiseerd, een mijlpaal in de geschiedenis van het Europese project. Met als gevolg dat het aantal publicaties over de Europese instituties en hun oorsprong sterk toenam. In het boek *Europese Eenwording in Historisch Perspectief* worden de

---

¹⁶ Desmond Dinan, *Europe Recast: A History of European Union*, 2nd edition., European Union Series (Palgrave Macmillan (Firm)) (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014), 1.

¹⁷ Winston Churchill, ‘Winston Churchill’s speech [on a Council of Europe]. Zurich, 19 September 1946’, EU Speech, 1946, <http://aei.pitt.edu/14362/>.

¹⁸ Churchill.

¹⁹ W. A. F. Camphuis en C. G. J. Wildeboer Schut, *Europese eenwording in historisch perspectief: factoren van integratie en desintegratie*, ANNO-reeks 861204816 (Zaltbommel : Nijmegen: Europese Bibliotheek ; Stichting Annales Noviomagenses, 1991), 9.

verschillende theorieën van historici over het ontstaan van Europese integratie uitgebreid beschreven.²⁰ Een enkeling gaat wel heel diep terug in de tijd en is van mening dat de eerste stappen tot de integratie al zijn gezet door Karel de Grote of zelfs de Romeinen.

De zogenaamde ‘klassieke’ historische interpretatie van Europese eenwording voerde vanaf de naoorlogse periode tot in de jaren 70 de boventoon in de academische wereld. Het werk *Die Anfänge der Europäischen Einigungspolitik* van Walter Lipgens uit 1977 wordt veelal gezien als de wetenschappelijke publicatie die deze opvatting het beste duidt.²¹ In zijn boek wordt beschreven hoe in vele landen in Europa tijdens de Tweede Wereldoorlog een grote afkeer van het nationalisme ontstond, vooral in verzetsbewegingen. In de periode na de oorlog won deze gedachte veel terrein en ontpopte het zich tot een wens voor een bovennationaal Europa. Kenmerkend aan deze opvatting is dat men overtuigd was dat Europese eenwording ‘onontkoombaar’ was.²² Dit zien we ook terug in *Elastisch Europa* van De Bruin waarin hij een heel hoofdstuk besteedt aan ‘onvermijdelijkheidsretoriek’.²³ Echter schrijft De Bruin dit vooral uit economisch perspectief, bij Lipgens en zijn verwanten gaat het in eerste instantie om een anti-nationalistisch sentiment en het voorkomen van een nieuwe oorlog.

Tijdens de jaren 50 en het begin van de jaren 60 volgden de ontwikkelingen op het gebied van Europese samenwerking elkaar rap op. Daarna brak er een periode van stagnatie aan door onderlinge conflicten tussen de Europese lidstaten.²⁴ Daarbij werd de Gemeenschap weliswaar verder uitgebreid, maar verloor het aan bestuurlijke slagkracht. De stem voor een bovennationaal Europa met supranationale organen leek aan kracht te hebben verloren en het intergouvernementalisme werd de norm.²⁵ Harry van Stelt stelt dat als gevolg van deze ontwikkelingen en het gebrek aan verdere integratie historici een andere kijk adopteerden.²⁶ Er werd gekozen voor een pragmatischere historische analyse waarbij de aandacht voor de onontkoombaarheid en het federalisme verminderde. Daarnaast kwam in deze periode een overvloed aan primaire bronnen beschikbaar. De verslagen van de talloze intergouvernementele overleggen waren na 30 jaar niet langer geheim. Deze nieuwe voorraad aan primaire bronnen verlegde de aandacht van nationale parlementen naar de internationale instituties. Wellicht heeft dit er toe geleid dat historici hun aandacht zijn gaan richten op de instituties en hierbij de nationale parlementen en hun

---

²⁰ Camphuis en Wildeboer Schut, *Europese eenwording in historisch perspectief*.

²¹ Walter Lipgens, *Die Anfänge der europäischen Einigungspolitik: 1945-1947. Mit zwei Beiträgen von W. Loth* (Klett, 1977).

²² Camphuis en Wildeboer Schut, *Europese eenwording in historisch perspectief*, 27.

²³ De Bruin, *Elastisch Europa. De Integratie van Europa En de Nederlandse Politiek, 1947-1968*, 45–86.

²⁴ David Ramiro Troitino, *European Integration Building Europe*, European Political, Economic and Security Issues (Hauppauge, N.Y.: Nova Science Publishers, Inc, 2013), 87–120.

²⁵ Camphuis en Wildeboer Schut, *Europese eenwording in historisch perspectief*, 33.

²⁶ Camphuis en Wildeboer Schut, 34–35.

volksvertegenwoordigers enigszins in de schaduw hebben gezet. Bovendien lijken historici die over de Europapolitiek schrijven met een Europese geïstitutionaliseerde bril naar het verleden te kijken. Bij het onderzoeken van het integratieverleden doen zij dit met een institutionele bias, in hun ogen is er maar één Europa en dat is het Europa dat vandaag de dag nog bestaat. De federalistische ideeën uit de jaren 40 en 50 spraken over een ander Europa, maar historici maken dit onderscheid niet of nauwelijks.

2.3 Federalisme en (neo)Functionalisme

Met de institutionele voortgang groeide de interesse van historici voor de geschiedenis van het Europese integratieproces.²⁷ Mendeltje van Keulen schrijft in *Going Europe or Going Dutch* dat deze belangstelling een nieuwe discipline in het leven heeft geroepen; de 'European Studies'. De titels van Segers en Van Middelaar die in de inleiding reeds werden genoemd kunnen hier ook onder geschaard worden, zij besteden haast uitsluitend aandacht aan de overheden in hun boeken. Dit kunnen we verstaan onder het 'intergouvernementalisme'. Dit is een pragmatische houding van overheden die bereid zijn tot Europese samenwerking, maar hier niet hard van stapel mee lopen. Dit wordt vooral gezien als een strategisch instrument om weliswaar gezamenlijke belangen na te streven, maar waarbij wel zoveel mogelijk zelfbehoud wordt nagestreefd.²⁸ In *European Integration: Building Europe* schrijft David Ramiro eveneens uitgebreid over de theorieën achter het ontstaan van de huidige Europese Unie. In zijn optiek zijn de drie voornaamste: het functionalisme, het neo-functionalisme en het federalisme.²⁹ Het functionalisme dat hij beschrijft sluit aan bij het intergouvernementalisme en kan vrijwel onder dezelfde stroming worden geplaatst. In deze theorie staat centraal dat men internationale stabiliteit en vrede wil nastreven door het lidmaatschap van internationale (intergouvernementele) organisaties. De grondlegger van deze theorie is David Mitrany met zijn werk *Working Peace System* uit 1942 waarin hij voor het eerst het functionalisme benoemde.³⁰ In zijn optiek was dit vooral een reactie op het fenomeen van 'professional politicians', iets waar bijvoorbeeld de Amerikaanse politicoloog John Dunn ook reeds over schreef.³¹ In de opvatting van beide heren zijn politici niet zozeer bezig met het algemeen belang, maar vooral met het behouden van de macht. Transnationale organisaties waren volgens Mitrany bij uitstek de manier om daadwerkelijk het algemene belang na te streven.

---

²⁷ Camphuis en Wildeboer Schut, 22.

²⁸ Mendeltje van Keulen, *Going Europe or Going Dutch How the Dutch Government Shapes European Union Policy*, Clingendael Dissertations (Amsterdam: University Press, 2006), 3.

²⁹ Troitino, *European Integration Building Europe*, 9–17.

³⁰ Troitino, 10–11.

³¹ John Dunn, *Setting the People Free* (Princeton: Princeton University Press, 2018).

Het neo-functionalisme is als het ware een soort voortzetting van het functionalisme. Na Mitrany werd het functionalisme verder uitgewerkt door onder andere Ernst Haas en Philip Schmitter. Centraal staat de 'Monnet-methode' waarbij gerefereerd wordt naar de wijze waarop Jean Monnet integratie nastreefde in Europa.³² Zijn benadering kan getypeerd worden als een soort 'bottom up approach' en tevens typisch pragmatisch. Het plan van Monnet was om integratie te bevorderen via in eerste instantie de interne markt; wanneer men in Europa nader tot elkaar kwam op economisch vlak kon politieke integratie niet uitblijven. Door samenwerking te realiseren op enkele specifieke terreinen wordt de samenleving klaargestoomd voor verdere integratie. In tegenstelling tot het functionalisme is er bij het neo-functionalisme wel plaats voor supranationale organisaties, de eigen soevereiniteit is niet langer heilig.³³ De overdracht van macht is een essentieel onderdeel van verdere integratie. De hoofdrolspelers zijn opnieuw de nationale en internationale bestuurders.

De voornaamste drie theorieën worden tenslotte afgesloten met het federalisme. Op het eerste gezicht lijkt de meerderheid van de Tweede Kamer deze stroming aan te hangen na de Tweede Wereldoorlog. Een verzameling ideeën die overigens tot ver in het verleden valt te traceren. Dit begon bij het kosmopolitische denken van Immanuel Kant in de 18de eeuw. Kant schreef in zijn essay genaamd *Perpetual Peace* hoe in zijn optiek een eeuwigdurende vrede bereikt kan worden wanneer de mensheid stopt met onderlinge strijd tussen naties en juist één kosmopolitische gemeenschap zou vormen.³⁴ Hier werd later door Altiero Spinelli op voortgeborduurd toen hij bijdroeg aan de oprichting van de *Union of European Federalists* in 1946.³⁵ De federalisten gaven het nationalisme de schuld van de vele oorlogen die het continent hebben geteisterd in het verleden. Wanneer de macht volgens hen werd overgeheveld naar een Europese samenleving zou het risico op verdere onderlinge strijd nihil zijn. Het federalisme wordt gekenmerkt door niet alleen solidariteit, maar ook door het streven naar veiligheid. Daarbij vonden federalisten dat op het gebied van internationale betrekkingen het de veiligheid zeer ten goede zou komen als men met alle lidstaten sprak met één stem. Juist dit aspect blijkt duidelijk voor te komen in de *Handelingen* van de Tweede Kamer, verscheidene parlementariërs dringen aan op federale samenwerking zodat de naties zich vervolgens gezamenlijk kunnen uitspreken tegen grensoverschrijdende bedreigingen.

Waar typisch het buitenlandbeleid gemaakt werd door de regering en het voor een lange tijd leek alsof men er in de Tweede Kamer niet veel van wilde weten, veranderde dit na de Tweede Wereldoorlog. Er ontstond in deze periode een sterke lobby in het parlement om de invloed die men

---

³² Keulen, *Going Europe or Going Dutch How the Dutch Government Shapes European Union Policy*, 18.

³³ Keulen, 18–20.

³⁴ Kant's *Perpetual Peace: A Philosophical Proposal*, 1927.

³⁵ Troitino, *European Integration Building Europe*, 8.

had op dit beleid te vergroten.³⁶ Historicus Jan-Willem Brouwer spreekt in *Tussen Droom en Daad* over een verandering in de politieke cultuur.³⁷ In de naoorlogse periode leefde het federalisme op en in de Staten-Generaal gaf men hier luidkeels gehoor aan. In veel literatuur over de Nederlandse Europapolitiek wordt dit contrast tussen Staten-Generaal en regering niet of nauwelijks aangekaart, maar volgt men de lijn van de (neo)functionalistische regering.

2.4 Onontkoombaarheid

Een aspect dat steeds terug komt bij het federalisme en de zogenaamde ‘klassieke’ interpretatie in de historiografie van Europese integratie is de ‘onvermijdelijkheid’ van toenadering. Met de geopolitieke machtsverschuivingen tijdens en na de twee grote oorlogen op het continent groeide het bewustzijn dat de Europese naties aan status inboetten. Lipgens stelde bijvoorbeeld dat men juist in Europa doorhad dat men qua macht niet kon tippen aan de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie.³⁸ Onder verzetsbewegingen in oorlogstijd groeide ook het inzicht dat het nationalisme de hoofdschuldige was van al dit leed. De jarenlange oorlog en bezetting zorgden ervoor dat het vertrouwen van de samenleving in de traditionele natiestaat afbrokkelde. Academici zijn vrijwel unaniem overtuigd dat de Tweede Wereldoorlog de katalysator vormde van het opnieuw opleven van dit politieke idee.

Deze ervaring van federalistisch denken viel ook waar te nemen in Nederland. Na de bezetting ontstond het besef dat het samenbrengen van Europese landen de enige logische reactie was op de eigentijdse ontwikkelingen. De Nederlandse politici waren het bijna allemaal eens dat men deze richting op moest na de Tweede Wereldoorlog. Onderling resteerde nog wel groot verschil van mening tussen politici over de precieze weg die men diende te nemen, en over de eindbestemming. Nederland kwam gehavend uit de oorlog, het land diende heropgebouwd te worden. Jan van der Brink, toenmalig minister van Economische Zaken namens de KVP, sprak over een ‘vrijwel onuitvoerbaar opgave’.³⁹ Een bekend citaat dat afkomstig is van hem luidt: ‘*Ons volk staat voor een krachttoer, die het bijna met blote handen zal moeten volbrengen: de wederopbouw van een vernield en leeggeroofd land*’.⁴⁰ Hij werd als één van de architecten gepositioneerd die het land weer moesten opbouwen en toekomstbestending maken. Uit zijn woorden blijkt vooral een pessimistische kijk.

---

³⁶ Brouwer, ‘Tussen droom en daad. Parlement en Europese integratie, 1948-1950’, 35-38.

³⁷ Brouwer, ‘Tussen droom en daad. Parlement en Europese integratie, 1948-1950’.

³⁸ Lipgens, *Die Anfänge der europäischen Einigungspolitik*.

³⁹ Segers, *Reis naar het continent*, 57.

⁴⁰ Segers, 57.

Tegenwoordig staat de economische bloei die Nederland doormaakte vlak na de Tweede Wereldoorlog te boek als een 'economisch wonder'.⁴¹ Destijds werd definitief duidelijk dat het land het in de toekomst zonder de koloniën moest doen. Er diende dus een perspectief te worden gecreëerd waarin de economie kon functioneren zonder de gebieden in het Oosten.⁴² De wereld veranderde in een rap tempo en Nederland kon niet achterblijven. Het Nederlandse buitenlandbeleid werd tot 1940 altijd gekenmerkt door begrippen zoals: 'neutraliteit' en 'afzijdigheid'.⁴³ Het handelsbeleid daarentegen kende juist een zeer afwijkende traditie, jarenlang had Nederland één van de laagste invoertarieven in de Atlantische wereld.⁴⁴ De vrijhandel was met dank aan de liberalen verheven tot op belangrijke hoogte en diende niet aangetast te worden. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog werd op Economische Zaken een beleid uitgetekend dat zich richtte op het professionaliseren van de Nederlandse industrie en het uitbreiden van de export. De Nederlandse economie had baat bij schaalvergroting en een grote afzetmarkt. In deze periode nam Nederland afscheid van de kenmerkende 'toeschouwersmentaliteit', het land wenste niet langer aan de zijlijn te staan.⁴⁵ Dit ging hand in hand met de economische opstelling om meer te produceren en exporteren. Nederland kwam voor een soort tweesprong te staan. Enerzijds lonkte de weg naar het continent en anderzijds de Atlantische route.

2.5 Een moeizaam begin

In de geschiedenis van de Europapolitiek is het niet ongewoon dat regering en parlement van mening verschilden over de aard van de samenwerking. De pragmatische regering drong tenslotte vooral aan op economische samenwerking via multilaterale verdragen, als het kon vooral met de Atlantische bondgenoten.⁴⁶ De ministeries van Economische Zaken, Landbouw, Financiën en Buitenlandse Zaken trokken hierbij samen op. Vooral het ministerie van Buitenlandse Zaken stond vlak na de Tweede Oorlog niet bepaald bekend als 'parlementsgezind'.⁴⁷ De Minister, Stikker, was een uitgesproken Atlanticus. Mede hierom stond hij te boek als fervent voorstander van de Marshallhulp. Eén van de voorwaarden die Washington aan deze hulp stelde was dat men in Europa meer samen ging werken. De Amerikanen vonden dat dit via vrijhandel moest gebeuren, door de Europese economieën te harmoniseren zou de stabiliteit op het continent worden vergroot. Verder lieten de Amerikanen de

---

⁴¹ Esther Bijlo, 'De wederopbouw van Nederland was een economisch wonder, maar kende een zuinige aanloop', Trouw, 5 mei 2020, <https://www.trouw.nl/gs-ba59444b>.

⁴² Segers, *Reis naar het continent*, 58.

⁴³ P. Luykx, *De Laatste tijd: geschiedschrijving over Nederland in de 20e eeuw* (Aula, 1987), 271.

⁴⁴ Piet de Rooy, *Ons stipje op de wereldkaart | De Rooy | 9789028425736 | Boom Geschiedenis* (Amsterdam: Wereldbibliotheek), 204.

⁴⁵ De Bruin, *Elastisch Europa. De Integratie van Europa En de Nederlandse Politiek, 1947-1968*, 61.

⁴⁶ E. S. A. Bloemen, *Het Benelux-effect: België, Nederland en Luxemburg en de Europese integratie, 1945-1957*, NEHA-series III 17 (Amsterdam: NEHA, 1992), 6.

⁴⁷ Vollaard, Harst, en Voerman, *Van aanvallen! naar verdedigen?*, 187.

Europese landen hun gang gaan, Europees herstel was *'the business of the Europeans'*.⁴⁸ Dit leidde tot het ontstaan van de 'Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEES) in februari 1948. Het beoogde doel, het herstellen en harmoniseren van de Europese economie, werd echter niet geheel behaald. In plaats van economische integratie volgde er ook veel divergentie, de onderlinge verschillen tussen de landen werden uitvergroot. Het gevolg hiervan was dat de spanning tussen de Europese leden juist toenam, de nadruk kwam op de verschillen te liggen in plaats van de overeenkomsten. Vooral de Britten en Fransen toonden zich frequent elkaars tegenstander binnen de OEES. De organisatie kon daarom al slechts na enkele jaren worden bestempeld als *passé*.⁴⁹ Tevens vond er in dezelfde periode een recessie plaats in de Verenigde Staten die ook invloed had op de Britse economie.⁵⁰ Onderlinge meningsverschillen tussen de twee landen zorgden er ook voor dat de Atlantische bondgenoten op het Europese toneel minder goed uit de verf kwamen.

De Europese landen zaten echter zelf niet stil. In 1948 tekenden Frankrijk, Engeland, België Luxemburg en Nederland het 'Pact van Brussel', hiermee werd de 'Westerse Unie' (WU) opgericht.⁵¹ Deze eerste stappen om Europese samenwerking te bevorderen hadden verre van federalistische aspecten. Het ging eigenlijk vooral om nationale belangen die vervolgens verdedigd werden tijdens onderhandelingen tussen de Europese landen.⁵² De Kabinetten Beel en Drees-Van Schaik die in de jaren na de Tweede Wereldoorlog aantraden hadden weinig op met de federalistische opvattingen die te horen waren in het parlement. Omdat het parlement vlak na de oorlog nog weinig inspraak had op het buitenlandbeleid kon de regering de lijn van de industrialisatiepolitiek en de exportdoctrine doorzetten zonder al teveel problemen.⁵³ De mannen die het voor het zeggen hadden, Drees en Stikker, zagen zelf niets in de federalistische ideeën die zij uit de Tweede Kamer vernamen. De reacties die de federalisten in de Tweede Kamer ontvingen vanuit de regering waren weinig constructief. De regering bevestigde de federalistische wens gehoord te hebben, maar zag er zelf weinig praktisch nut in om het te implementeren in concreet beleid. Het leidde derhalve ook niet tot een confrontatie van verschillende ideeën. Maar de vlam van het federalisme wakkerde niet volledig uit na de eerste ontmoedigende reacties vanuit de regering. Op de achtergrond groeide de wens om het continent intensief te verenigen. Richting de jaren 50 zijn begrippen als een federalistisch, verenigd, geïntegreerd Europa steeds gebruikelijker in de partijprogramma's van links

---

⁴⁸ Segers, *Reis naar het continent*, 43.

⁴⁹ Segers, 44–47.

⁵⁰ Segers, 48.

⁵¹ Brouwer, 'Tussen droom en daad. Parlement en Europese integratie, 1948-1950', 38.

⁵² Brouwer, 39.

⁵³ Segers, *Reis naar het continent*, 66–67.

tot rechts. Een concreet plan bleef nog steeds uit, evenals een gedetailleerde omschrijving van wat dit “federale Europa” inhield.

3. Politieke partijen en Europese integratie

In de jaren vlak na de Tweede Wereldoorlog stond het opbouwen van de samenleving centraal. Aan het eind van de jaren 40 en het begin van het nieuwe decennium valt op dat ideeën over Europa een prominentere plek krijgen in de verkiezingsprogramma's van politieke partijen. In de historische literatuur wordt in deze periode al gauw gerept over 'unanieme' steun in de Tweede Kamer. Dit dient wel enigszins genuanceerd te worden. Het overgrote deel was inderdaad voor Europese samenwerking, maar deze samenwerking kon op vele verschillende manieren ingevuld worden. Door gewoonweg te stellen dat bijna alle partijen pro-Europees waren vertelt men niet het volledige verhaal. Daarom zal er onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende visies die voorkomen bij de partijen, hierbij voortbordurend op het eerdere deelhoofdstuk. Het gaat hier om het einde van de jaren 40 en het begin van de jaren 50.

3.1 Eurosceptis

Deze opvatting lijkt vooral in de huidige tijd populair te zijn. Op het moment zijn er in de Nederlandse politiek een aantal partijen, Forum voor Democratie (FvD) en de Partij voor de Vrijheid (PVV), die duidelijk ageren tegen de Europese Unie. Argumenten die worden aangedragen betreffen vooral de financiële afdracht, immigratie, bureaucratie en het verlies van soevereiniteit. Een kritische houding ten opzichte van Europese integratie staat echter niet direct gelijk aan eurosceptis. Het is belangrijk om te beseffen dat men bij het uiten van kritiek op bijvoorbeeld het democratische gehalte van de Europese instituties of de traagheid van bureaucratische processen dit ook kan doen vanuit een pro-Europese invalshoek. Hans Vollaard en Gerrit Voerman geven in *Van Aanvallen! Naar Verdedigen?* een goede definitie van eurosceptis. Volgens hen kan men dit het beste omschrijven als: '*de oppositie tegen (een van) de beide basisprincipes van de Europese integratie: de vorming van een Europese vrije markt, en het delen van nationale soevereiniteit*'.⁵⁴ Een definitie die zij weer baseren op eerder werk van Cas Mudde en Petr Kopecky, twee politicologen die zich veel bezighouden met het populisme.⁵⁵ Wat aan een dergelijke definitie ontbreekt is de kritiek op het 'politieke idee'; de notie dat Europese samenwerking de oplossing is voor allerlei grensoverschrijdende problemen. Ook dit dient betrokken te worden bij het indelen van de politieke partijen op basis van hun visies.

Over de eurosceptische partijen in de periode die relevant is voor dit onderzoek kan men kort zijn. Zo was aanvankelijk de 'Anti-Revolutionaire Partij' (ARP) tegen Europese samenwerking. De politici behorende tot deze partij wilden ten koste van alles hun nationale zelfstandigheid

---

⁵⁴ Vollaard, Harst, en Voerman, *Van aanvallen! naar verdedigen?*, 101.

⁵⁵ Petr Kopecký en Cas Mudde, 'The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe', *European Union Politics - EUR UNION POLIT* 3 (1 september 2002): 297–326, <https://doi.org/10.1177/1465116502003003002>.

behouden.⁵⁶ Voor hen behoorden de internationale rechtsorde en vrijhandel tot de fundamenteën van de mondiale orde. De partij veranderde haar standpunt echter al snel toen de internationale spanningen tussen het Westen en het Oosten toenamen. De angst voor het communisme bleek groter dan de angst om zelfstandigheid te verliezen.

De 'Staatkundig-Gereformeerde Partij' (SGP) geloofde heilig dat de zelfstandigheid van de protestantse natie een 'geschenk van God' was.⁵⁷ Bij de SGP was men bevreesd dat een Europese gemeenschap gedomineerd zou worden door enerzijds katholieken en anderzijds seculieren. Verder was voor hen het Koningshuis van grote importantie, de partij zag in het geval van verdere Europese integratie hier geen rol van betekenis meer voor.⁵⁸ Tenslotte was er nog de 'Communistische Partij van Nederland' (CPN), het zal niemand verbazen dat ook deze partij onder de groep eurosceptici valt. De unificatie van Europa werd voor een deel bevorderd en gemotiveerd door de spanningen die ontstonden in de wereld als gevolg van de Koude Oorlog. De CPN zelf gaf aan zich te identificeren met het communistische kamp, dit leidde uiteraard tot veel confrontatie. De partij stond hierdoor recht tegenover de rest van het parlement.⁵⁹

3.2 Europragmatisme

Deze opvatting lijkt het meeste op het functionalisme en het intergouvernementalisme die eerder aan bod kwamen in het vorige hoofdstuk. Deze pragmatische partijen staan welwillend tegenover Europese integratie, maar zullen dit doen om nationale belangen na te streven. Het (gedeeltelijk) opgeven van soevereiniteit wordt getolereerd, mits het de eigen natie bijvoorbeeld economisch goed uitkomt. Er is geen sprake van een teleologisch aspect. Eén van de partijen die hieronder kan worden geschaard is de 'Christelijk-Historische Unie' (CHU). Net zoals de SGP betrof het hier een partij die Nederland zag als een protestantse natie gecreëerd door de gratie van God.⁶⁰ Bij de CHU was men minder fel in het uitspreken tegen Europese samenwerking, het werd namelijk gezien als de enige juiste weg die ingeslagen diende te worden in verband met de opkomst van het communisme en de veranderende economie.

De 'Volkspartij voor Vrijheid en Democratie' (VVD) is het schoolvoorbeeld van een partij met een pragmatische kijk op Europa. De VVD werd in 1948 middenin de beginfase van het Europese project opgericht. Van begin af aan luidde men een duidelijk pragmatische koers in onder Stikker.⁶¹ De liberalen waren uitgesproken Atlantisch georiënteerd en men stond niet te springen om

---

⁵⁶ Vollaard, Harst, en Voerman, *Van aanvallen! naar verdedigen?*, 104.

⁵⁷ Vollaard, Harst, en Voerman, 114.

⁵⁸ Aarts en Kolk, *Nederlanders en Europa*, 45–49.

⁵⁹ Vollaard, Harst, en Voerman, *Van aanvallen! naar verdedigen?*, 138–39.

⁶⁰ Vollaard, Harst, en Voerman, 106.

⁶¹ Aarts en Kolk, *Nederlanders en Europa*, 45.

soevereiniteit over te dragen aan supranationale organen. Eén van de kernwaarden van de liberale partij was de vrije markt, hierdoor was men geen fan van de protectionistische trekjes die enkele Europese instituties leken te bevatten.⁶² In de optiek van de VVD diende economische eenwording vooraf te gaan aan politieke integratie, men was dus niet onwelwillend tegen deze vorm van integratie.

3.3 Eurofilie

Deze opvatting heeft het meeste weg van het federalisme dat eerder is behandeld. Het woord *ansich* zegt eigenlijk al genoeg; onder eurofilie wordt verstaan dat men juist supranationaliteit nastreeft. Dit is niet slechts een middel, maar tevens een doel. Soevereiniteit mag ingeruild worden om eenwording te bereiken. Onder eurofilie vallen in de bestudeerde periode twee grote partijen. Ten eerste is er de 'Partij van de Arbeid' (PvdA), in de jaren 50 stond in het programma van deze partij al dat men een 'politieke en sociaaleconomische Europese gemeenschap, staande onder bovennationaal gezag en parlementaire controle' nastreefde.⁶³ De PvdA ontstond uit de fusie van de 'Sociaal-Democratische Arbeiderspartij' (SDAP) en enkele andere partijen en hield hier een duidelijke erfenis aan over. Vanuit de SDAP bijvoorbeeld behield de PvdA het internationaal gerichte karakter, hetgeen karakteristiek is voor socialistische bewegingen. In de PvdA was men een duidelijk voorstander van een federalistisch Europa en stemde men daarom consequent voor het lidmaatschap van de verschillende Europese instituties door de jaren heen. Niet iedereen binnen deze partij stond hier echter hetzelfde in. Willem Drees, de Minister-President van 1948 tot en met 1958, gold als een dissident op dit vlak. Drees vreesde voor een Europa dat zou worden gedomineerd door de katholieken in plaats van de sociaaldemocraten.⁶⁴

De 'Katholieke Volkspartij' (KVP) werd in 1946 kort na de oorlog opgericht. In tegenstelling tot de VVD nam zij echter bij aanvang al een uitgesproken federalistische houding aan. Binnen de KVP zag men het verenigen van West-Europa als het logische en enige juiste antwoord op de opkomst van het communisme in het Oosten van Europa. Ook de Nederlandse handel zou volgens de KVP kunnen floreren in dit project. Karakteristiek voor de katholieke leer is dat men welwillend staat tegenover verder kijken dan landsgrenzen, het katholieke geloof bevat een subsidiariteitsbeginsel.⁶⁵ Enig behoud van zelfstandigheid werd nog steeds belangrijk geacht, maar er valt wel een duidelijk teleologische invalshoek waar te nemen. Opvallend is dat net zoals bij de PvdA één van hun bewindslieden juist een ander standpunt innam. Joseph Luns werd na Dirk Stikker de Minister van

---

⁶² Vollaard, Harst, en Voerman, *Van aanvallen! naar verdedigen?*, 153.

⁶³ Aarts en Kolk, *Nederlanders en Europa*, 46.

⁶⁴ Vollaard, Harst, en Voerman, *Van aanvallen! naar verdedigen?*, 128.

⁶⁵ Vollaard, Harst, en Voerman, 102–3.

Buitenlandse Zaken en zette zijn europragmatische lijn door.

4. Dromen over een ‘Federaal Europa’

4.1 Inleiding

De parlementariërs die het federalisme op de agenda trachtten te zetten krijgen in de literatuur beperkte aandacht. Toch is het erg interessant om hier onderzoek naar te doen; wat bracht deze volksvertegenwoordigers er namelijk toe om de oplossingen voor de problemen die zij gadesloegen buiten hun grenzen te zoeken? Rond het jaar 1948 vond er een kentering plaats; de volksvertegenwoordiging ging zich actief bezighouden met het buitenlandbeleid.⁶⁶ Binnen de politieke partijen kwamen er specialisten die zich moesten buigen over de internationale politiek. Vaak bleken dit parlementariërs met internationale ervaring of politici die over een internationaal netwerk beschikten. In dit hoofdstuk komen de vier voornaamste “verdedigers” van het federalisme ten tijden van de moties aan bod. Wat bracht hen ertoe om hun standpunten in te nemen? Naast de handelingen worden ook hun memoires geraadpleegd.

4.2 M. van der Goes van Naters (PvdA)

De eerste naam bij de bekende motie is die van Van der Goes, een jurist en politicus die zou uitgroeien tot een vooraanstaande sociaaldemocraat. De ongebruikelijke combinatie van zijn adellijke afkomst en zijn sociaaleconomische politieke voorkeur zorgden ervoor dat hij de bijnaam “de rode jonker” kreeg.⁶⁷ Van der Goes was aanvankelijk groot voorstander van de neutraliteitspolitiek tijdens de jaren 30, maar na de annexatie van Oostenrijk door Duitsland in 1938 liepen binnen de SDAP de spanningen hoog op. Tijdens debatten in de Tweede Kamer uitte hij zijn vrees dat een dergelijk scenario ook voor Nederland stond te wachten, hij vond dat men het gedrag van Duitsland moest afkeuren.⁶⁸ Hij beklagde zich over de passieve houding van de overheid en riep op tot actie, hetgeen hem in zijn eigen partij op kritiek van de fractievoorzitter kwam te staan.⁶⁹ Zo uitte Van der Goes op 8 november 1939 in de Tweede Kamer zijn ongenoegen over de betekenis van de ‘neutrale’ houding van de regering, zijn bezwaar was vooral dat neutraliteit snel kom omslaan in isolationisme.

Door velen wordt de neutraliteit nu gezien als de consequentie van onze „zelfstandigheidspolitiek“. Ik heb daartegen geen bezwaar, wanneer aan

---

⁶⁶ De Bruin, *Elastisch Europa. De Integratie van Europa En de Nederlandse Politiek, 1947-1968*, 61–62.

⁶⁷ Anne-Marie Mreijen, *De rode jonker: de eeuw van Marinus van der Goes van Naters, 1900-2005* (Amsterdam: Boom, 2018), 19.

⁶⁸ Handelingen Tweede Kamer 1938-1939, 17-11-1938’, 336–37

⁶⁹ Mreijen, *De rode jonker*, 116.

„zelfstandigheid" niet de betekenis wordt toegekend van isolement. In de huidige samenleving kan geen enkel volk zich als geïsoleerd beschouwen.⁷⁰

Het bovenstaande citaat geeft tevens aan hoe Van der Goes dacht over de mondiale verhoudingen, een politiek van afzijdigheid behoorde tot het verleden. Tijdens zijn inbreng bepleitte hij veelvuldig het belang van het internationale recht. Het land van Grotius moest hierbij in zijn ogen een rol van betekenis gaan spelen. Zijn reactie op de Duitse agressie bestond niet uit het voorstellen van Nederlandse tegenagressie, hij deed juist een beroep op het recht om tot een oplossing te komen. De rede van 8 november wordt door het Kamerlid vervolgens afgesloten met een oproep voor de jaren waarvan hij vreest dat ze zullen komen.

Wanneer later over het werelddrama van deze jaren gesproken zal worden, over den tweeden wereldoorlog in één generatie, dan zal ons gevraagd worden: „Wat deed gij in dien zoo dramatischen tijd?" Wij zijn aan de menschheid verplicht dan te kunnen antwoorden: „Op grond van het ons gegeven inzicht werkten wij, werkten wij met spoed en met felle intensiviteit aan een nieuwe rechtsorde!"⁷¹

Van der Goes zag duidelijk donkere jaren naderen en bracht een politiek idee naar voren om de naoorlogse wereld die nog moest komen te verbeteren. Hij pleitte voor een ‘supranationale rechtsband’ die het mogelijk moet maken om een nieuw rechtssysteem op te bouwen.⁷² Niet alleen om volkeren te kunnen beschermen, maar ook om de internationale welvaart te bevorderen.⁷³ Deze standpunten van Van der Goes liepen redelijk gelijk met die van zijn partij. In de sociaaldemocratie met haar internationale karakter werd tijdens het interbellum veelvuldig een beroep gedaan op de internationale rechtsorde en de Volkenbond.⁷⁴ Na de Eerste Wereldoorlog ontstond het besef dat er iets moest veranderen, het fascisme en de naderende Tweede Wereldoorlog bevestigden dit idee. Het programma van de SDAP dat in 1937 werd opgesteld gaf al een voorzichtige aanzet tot het federalisme, al was dit dan zonder Europa te noemen.⁷⁵ In zijn memoires *Met en tegen de tijd* schrijft Van der Goes dat vanaf 1948 Europa zijn ‘alles verslindende interesse’ werd.⁷⁶

---

⁷⁰ Handelingen Tweede Kamer 1939-1940, 08-11-1939, 290

⁷¹ Handelingen Tweede Kamer 1939-1940, 08-11-1939, 292.

⁷² Handelingen Tweede Kamer 1939-1940, 08-11-1939, 291.

⁷³ Handelingen Tweede Kamer 1939-1940, 08-11-1939, 291.

⁷⁴ Robert Heyting, *Tussen nationalisme en internationalisme: de Britse en de Nederlandse sociaal-democratie, de nationale staat en de Europese integratie* (Deventer: Kluwer, 1992), 448–50.

⁷⁵ Mreijen, *De rode jonker*, 145.

⁷⁶ M. van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd: een tocht door de twintigste eeuw* (Amsterdam: De Arbeiderspers, 1980), 195.

Van der Goes wilde samenwerking eerst realiseren in de Benelux, dan een Verenigd Europa en tenslotte wellicht een mondiaal geheel. Van der Goes ergerde zich tijdens het interbellum en de opkomst van het fascisme al regelmatig aan de isolationistische houding van de Nederlandse regering. Na de Tweede Wereldoorlog zag hij zijn vraagtekens bij deze houding bevestigd worden door de opstelling van de regering in de Indonesische kwestie en de Koude Oorlog.⁷⁷ De Volkenbond en de latere Verenigde Naties (VN) misten volgens hem 'organische samenhang'. De Indonesische kwestie vormde in zijn ogen voor Nederland het grootste obstakel om na te kunnen denken over een Verenigd Europa, het verlamde de regering. Dit terwijl volgens Van der Goes de Nederlandse politiek wel het toneel was waarop de Europese federalisering diende nagestreefd te worden. In dezelfde periode werden er verschillende Europese bewegingen opgezet, zoals ook de *Europese Parlementaire Unie* geïnspireerd door Coudenhove-Kalergi. Maar Van der Goes gaf aan deze niet al te serieus te hebben genomen destijds. Hij noemde Coudenhove-Kalergi zelfs een 'lachwekkend' figuur en geeft aan dat in zijn eigen optiek het Nederlandse parlement de motor van het federalisme diende te zijn; niet dergelijke Europese clubs.⁷⁸ De staatsgreep in het toenmalige Tsjechoslowakije op 25 februari 1948 sterkte hem verder in dit geloof, het werd de directe aanleiding voor de motie die hij indiende samen met Serrarens.

---

⁷⁷ Goes van Naters, 136–38.

⁷⁸ Anjo Harryvan en J. van der Harst, *Voor Nederland en Europa: politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid en de Europese integratie, 1945-1975*, Horizonreeks. 189930438 (Den Haag : Amsterdam: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis ; Boom, 2001), 66–67.

4.3 P.J.S. Serrarens (KVP)

Door zijn indrukwekkende talenkennis werd hij al snel aangesteld als de internationale vertegenwoordiger van de Nederlandse Katholieke Vakbeweging (NKV). Zo kwam hij op grote internationale arbeidsconferenties. Sinds de oprichting van de 'Internationale Arbeidsorganisatie (IAO)' in Versailles maakte hij deel uit van de overleggen over internationale arbeidswetgeving.⁷⁹ Hij wilde via zijn werk voor de vakbewegingen laten zien dat de rooms-katholieke arbeiders beter af waren met het stemmen op christendemocratische partijen dan op met stemmen op de traditionele socialistische partijen.⁸⁰ Via deze organen kwam hij zo al voor de Tweede Wereldoorlog in aanraking met internationale samenwerking. Zijn politieke carrière begon in 1929 toen hij voor de 'Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP)' een zetel innam in de Eerste Kamer.⁸¹ In 1937 stak hij over naar de andere kant van het Binnenhof en werd hij lid van de Tweede Kamer, een ambt waarin hij minder de voorgrond zocht dan als senator. Wel liet hij in het parlement zijn onvrede vaak horen over het opkomende nationaalsocialisme in Duitsland. Naast de IAO was Serrarens ook lid van het 'Internationaal Christelijk Vakverbond (ICV)'. Door de werkzaamheden van Serrarens voor deze vakbonden kwam hij in een kwaad daglicht te staan waardoor hij na de Duitse inval moest vluchten en tijdens de Tweede Wereldoorlog zat ondergedoken.⁸² Na de oorlog trad Serrarens opnieuw aan als Tweede Kamerlid namens de KVP. Zijn ervaring binnen de internationale vakbewegingen zorgde ervoor dat hij bij uitstek de persoon was binnen de KVP om de internationale doelen van de partij na te streven. In het partijprogramma stond immers: "*krachtig wordt gestreund het streven naar Europese, waar mogelijk Atlantische en in een verwijderde toekomst mondiale federale samenwerking*".⁸³ Daarbij was de KVP ook lid van de '*Nouvelles Équipes Internationales (NEI)*', het internationale samenwerkingsverband van christendemocraten. Men zag bij de KVP dat socialisten op internationaal vlak veel samenwerkten en vond dat zijzelf niet achter kon blijven.⁸⁴

Net zoals valt te constateren bij Van der Goes zorgde de oorlog bij Serrarens ook voor een kentering in zijn denken over de positie van Nederland op het wereldtoneel. De oorlog werd tot een einde gebracht door een internationaal samenwerken van een coalitie tussen Groot-Brittannië, de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. Bij de internationale organisaties waar Serrarens destijds lid van was ontstond een zeker enthousiasme over deze succesvolle internationale samenwerking. Waar de

---

⁷⁹ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 101.

⁸⁰ Jeroen Sprenger, 'Petrus Josephus Servatius Serrarens, een scriptie over zijn leven en denken.' (Amsterdam, 1972), 29.

⁸¹ Sprenger, 29–30.

⁸² Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 101–2.

⁸³ KVP, 'Algemeen Staatskundig Program van de Katholieke Volkspartij 1951-1952'.

<https://dnpprepo.ub.rug.nl/9987/>.

⁸⁴ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 103.

Volkenbond zijn verwachtingen niet waar kon maken moest de opvolger, de VN, dit wel gaan doen. Serrarens kreeg via het ICV en andere verwante organisaties de mogelijkheid om invloed uit te oefenen op het beleid van de Economische en Sociale Raad.⁸⁵ Hij voelde zich als een vis in het water op dit internationale terrein en raakte overtuigd dat men internationaal grotere stappen kon zetten. Daarom werd hij langzamerhand een steeds uitgesprokener voorstander van Europese éénwording. Bij Serrarens zijn er twee duidelijke drijfveren om aan te dringen op nauwere en zo nodig bovennationale samenwerking in Europa.

Ten eerste de notie van een soort 'Christelijk' ras. Hij spreekt bijvoorbeeld in *Rusland en het Avondland* over de tegenstelling tussen enerzijds de 'Noordse' en 'Mediterrane' rassen en anderzijds het Russische volk.⁸⁶ In deze publicatie verwijst hij veelvuldig naar *Der Untergang des Abendlandes* en *Civilization on Trial* van de historici Christopher Dawson en Arnold Toynbee. Deze twee historici kwamen in hun tijd met een reactie op het eerder verschenen werk *Der Untergang des Abendlandes* van Oswald Spengler. Deze Duitse filosoof schreef in 1918 een boek waarin hij stelde dat de Westerse samenleving 'ten einde' was. In zijn boek probeert hij een soort wetmatigheid te introduceren door te stellen dat samenlevingen door een aantal stadia gaan: *Frühzeit* (oorsprong), *Kultur* (bloei) en *Zivilisation* (verval).⁸⁷ Europa zou omstreeks 1800 het laatste tijdperk in zijn gegaan en daardoor onderhevig zijn aan verval. Toynbee bestreed deze filosofie en zette hier zijn vraagtekens bij; waar is immers het bewijs voor deze zogenaamde gefixeerde patronen in de geschiedenis?⁸⁸ Wetmatigheden en patronen, het historicisme, zijn immers frequent een heikel punt onder historici. Serrarens beriep zich tijdens zijn toespraken in de Tweede Kamer op het werk van Dawson. Dawson schreef in *The Making of Europe* over een Europa dat zijn basis vond in de periode die doorgaans bekend staat als de 'Dark Ages'. In de tijd waarin het Romeinse Rijk, het Christendom en klassieke en barbaarse tradities met elkaar in aanraking kwamen werd volgens Dawson het fundament gelegd voor een verenigd Europa.⁸⁹ Het normaal zo verdeelde Europa kende met de komst van het christendom een soort gemene deler, een unificerende factor, die juist voor toenadering zorgde. In een debat over de rijksbegrotingen op 4 december 1946 sprak Serrarens in het parlement zijn bewondering uit over het werk van Dawson: "In zijn voortreffelijk boek 'The Making of Europe' heeft Christopher Dawson, de bekende Engelsche historicus, uiteengezet, hoe Europa of, wil men liever, het avondland, gevormd is uit de Latijnsche en de Germaansche cultuur

---

⁸⁵ Sprenger, 'Petrus Josephus Servatius Serrarens, een scriptie over zijn leven en denken.', 36.

⁸⁶ P.J.S. (Petrus Josephus Servatius). Serrarens en Internationaal Christelijk Vakverbond., *Rusland en het avondland* (Utrecht: Internationaal Christelijk Vakverbond, 1947).

⁸⁷ Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes: Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte / von Oswald Spengler* (München, 1920), 4–7.

⁸⁸ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 107.

⁸⁹ Christopher Dawson, *The Making of Europe; an Introduction to the History of European Unity* (New York, Sheed & Ward, 1945).

onder invloed van het Christendom".⁹⁰ In de optiek van Serrarens fungeerde het Christendom als het fundament voor 'Het Avondland'. Interessant is dat hij in zijn eigen publicatie *Rusland en het Avondland* hier nog een expliciet raciaal element aan verbond door te spreken over de Noordse en Mediterrane rassen waartoe de Russen bijvoorbeeld niet behoren.⁹¹ Daarbij komt ook de grote afkeer van Serrarens voor het communisme om de hoek kijken, daar wilde hij Europa ten koste van alles voor behoeden. In zijn bijdrage aan het debat in de Tweede Kamer op 18 maart 1948 verbloemde hij dit niet door te stellen dat: "*het vrije beschikkingsrecht der volkeren is tot een aanfluiting geworden in alle Staten, die aan Sovjet-Rusland grenzen, op de Balkan en in Hongarij, in de Baltische Staten en in Polen, vandaag in Tsjecho-Slowakije, morgen misschien in Finland. Maar het is eerst tot een aanfluiting geworden voor het Russische volk zelf*".⁹² Cruciale vrijheden zoals de vrijheid van meningsuiting, democratie en rechtstaat konden in zijn optiek niet samengaan met het communisme.

Serrarens was geen uitgesproken aanhanger van het Atlanticisme, dat blijkt uit zijn bijdragen in de debatten en zijn persoonlijke publicaties. Hij schaarde weliswaar het Verenigd Koninkrijk onder het 'Avondland', maar stelde dat er wel enige afstand was tot de Verenigde Staten en Canada.⁹³ Serrarens en zijn partij waren in principe blij met het Marshallplan, maar bekeken dit tegelijkertijd met enige argwaan. Binnen de katholieke partij bestond de vrees dat deze financiële hulp het 'Amerikaanse kapitalisme' zou laten doordringen in de Europese samenlevingen.⁹⁴ De katholieken wilden niet dat de arbeider uitgebuit zou worden door de 'kapitalist', noch wilde Serrarens dat dit zou gebeuren door de (communistische) 'gemeenschap'.⁹⁵ De Amerikaanse hulp was zeker welkom, maar slechts als tijdelijke transfusie en niet als de 'genezing' zelf.⁹⁶ Die bloedtransfusie zag hij wel als essentieel voor de heropbouw van Nederland, maar hierna diende het roer omgegooid te worden. Het 'Avondland' diende op eigen benen te kunnen staan en de eerste internationale organisaties zoals de Volkerenbond, VN, maar ook de OEES waren niet de juiste instrumenten.⁹⁷ In zijn optiek was er weinig winst te behalen met de komst van de intergouvernementeel georiënteerde organisaties, Serrarens wilde dat specifiek de volksvertegenwoordiging inspraak zou hebben op het Europese beleid.⁹⁸ Inspraak van nationale parlementariërs die door het volk werden gekozen werd door hem

---

⁹⁰ Handelingen Tweede Kamer 1946-1947, 04-12-1946, 656.

⁹¹ Serrarens en Internationaal Christelijk Vakverbond., *Rusland en het avondland*, 10.

⁹² Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1566-1568 .

⁹³ Handelingen Tweede Kamer 1946-1947, 04-12-1946, 656.

⁹⁴ Walter Lipgens en Wilfried Loth, *The Struggle for European Union by Political Parties and Pressure Groups in Western European Countries 1945–1950* (Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2019), 354.

⁹⁵ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 15.

⁹⁶ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1629.

⁹⁷ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 109.

⁹⁸ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 22.

als essentieel gezien. Hier is een voorzichtige eerste invulling te zien van zijn visie en verwachtingen van Europese integratie. Het is een saillant detail dat hij net zoals Van der Goes van Naters weinig op had met de Pan-Europese Unie van Coudenhove-Kalergi.⁹⁹ Uit zijn memoires en bijdragen ontspringt geen verblindend enthousiasme over het federalisme, maar een overtuiging dat Europese eenwording de enige oplossing is voor de problemen van Europa na de Tweede Wereldoorlog. Het is een voortzetting van de christelijke cultuur en bovendien de enige remedie tegen het communisme.

---

⁹⁹ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 114.

4.4 J.A.H.J.S. Bruins Slot (ARP)

Alhoewel de naam van deze politicus niet prijkt op de bekende motie van zijn ambtsgenoten, is hij wel één van de parlementariërs die in de jaren 40 en 50 vaak wordt genoemd als het over Europese integratie gaat. In 1949 ondertekende hij de destijds tot driemaal gewijzigde motie van Van der Goes en Serrarens en sprak hij zijn steun uit voor bovennationale organen in Europa.¹⁰⁰ Dit was vlak na de Tweede Wereldoorlog niet vanzelfsprekend voor protestantse politici. Zo schreef Hans Vollaard in *Protestantism and Euro-scepticism in the Netherlands* dat de kritiek op Europese integratie juist populair is onder protestantse partijen.¹⁰¹ In tegenstelling tot hun katholieke ambtsgenoten waren de protestanten minder enthousiast over de intensivering van contacten op het continent, enkelen gingen zelfs zo ver te stellen dat dit een katholieke samenzwering zou zijn.¹⁰² Bij Bruins Slot speelde er nog een ander aspect mee: hij verloor het vertrouwen in de VN en pleitte derhalve voor een nieuwe internationale rechtsorde.¹⁰³ Hij kwam al voor de oorlog tot de conclusie dat de internationale vraagstukken samenhangen en landsgrenzen overstegen.¹⁰⁴ In zijn optiek was de wereld een 'kruitvat' geworden; als er ergens een brand ontstaat dan kan het snel escaleren.¹⁰⁵ Tijdens de bezetting werd hij door de Duitsers ontslagen door zijn gebrek aan medewerking. Hij was werkzaam als medeoprichter en redacteur van het ondergrondse dagblad 'Trouw'.¹⁰⁶ Bruins Slot vond dat hij de Duitsers diende te bestrijden en zag hen als de 'anti-goddelijke wereldmacht'.¹⁰⁷ Hij maakte dit tot een religieuze strijd waarin hij onmogelijk afzijdig kon blijven. Vanaf 1946 nam Bruins Slot namens de ARP zitting in de Tweede Kamer, in deze periode maakte de partij deel uit van de oppositie. Van partijleider Jan Schouten kreeg hij de portefeuille buitenlandse politiek toebedeeld. De lijn van het buitenlandbeleid van de ARP vond zijn basis in de leer van Guillaume Groen van Prinsterer en Abraham Kuiper. Van Prinsterer vond als 19de-eeuwse antirevolutionaire politicus het volkenrecht zeer belangrijk; onder de antirevolutionairen kwam dit bekend te staan als 'Groens les'.¹⁰⁸ Volgens Kuipers leer van de 'antithese' waren christenen en niet-christenen politiek gezien niet te verenigen.¹⁰⁹

In *Bezinning en Uitzicht* schreef Bruins Slot dat de gebeurtenissen in het jaar 1914 een wijze

---

¹⁰⁰ Heerikhuizen, 185.

¹⁰¹ Hans Vollaard, 'Protestantism and Euro-scepticism in the Netherlands', *Perspectives on European Politics and Society* 7, nr. 3 (1 september 2006): 276–97, <https://doi.org/10.1080/15705850601053360>.

¹⁰² Vollaard, 276–82.

¹⁰³ Vollaard, 280.

¹⁰⁴ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 188.

¹⁰⁵ J. A. H. J. S. Bruins Slot, *Bezinning en uitzicht: de motieven der huidige wereldontwikkeling en onze roeping daarin* (Zomer & Keuning, 1947), 14–15.

¹⁰⁶ Jan Albertus Bruins Slot, *.....en ik was gelukkig* (Baarn: Bosch & Keuning, 1972), 84–100.

¹⁰⁷ L.A. Kaan, 'De ommezwaai van Bruins Slot', *Christen Democratische Verkenningen* 3/84 (1984): 134.

¹⁰⁸ Roelof Kuiper, *Zelfbeeld en wereldbeeld: antirevolutionairen en het buitenland, 1848 - 1905* (Kok, 1992).

¹⁰⁹ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 189.

les waren voor de internationale politiek; de wereldvrede was definitief ondeelbaar.¹¹⁰ Hij maakte een duidelijk onderscheid tussen de 19de en 20ste eeuw. De internationale vraagstukken in de 19de eeuw zoals de Boeren-Oorlogen, Balkan-Oorlogen en de oorlog tussen Japan en Rusland waren in de optiek van Bruins Slot nog 'geïsoleerde' incidenten.¹¹¹ Hij nam drie ontwikkelingen waar die deze kentering hebben voortgebracht: ten eerste de snelle bevolkingsgroei waardoor men dichter op elkaar is gaan wonen, ten tweede de toename in economisch verkeer tussen delen van de wereld en ten slotte de technologische ontwikkelingen die het wereldverkeer sneller en efficiënter hebben kunnen maken.¹¹² Dit doet denken aan een soort onvermijdelijkheidsretoriek, alsof internationale samenwerking het logische gevolg zou zijn van de mondiale ontwikkelingen.

In zijn optiek faalde de Volkenbond omdat er in landen, waaronder Nederland, een te 'overspannen nationaal soevereiniteitsbegrip' heerste.¹¹³ Direct na het lidmaatschap ontstonden er in het parlement vragen of dit wel verenigbaar was met het behoud van de nationale soevereiniteit van Nederland. In zijn optiek zorgde dit ervoor dat internationale juridische organisaties direct ten dode waren opgeschreven. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er met de VN een alternatief dat meer nadruk legde op veiligheid naast het opzetten van een internationale rechtsorde. Maar hierbij constateerde Bruins Slot dezelfde mankementen. Zijn steun voor het Europese federalisme kwam niet doordat hij bij aanvang dacht dat dit de beste route zou zijn. Het was in zijn optiek niet de ideale oplossing, maar de enige die overbleef. Tijdens het behandelen van de rijksbegroting voor Buitenlandse Zaken in 1951 stelde hij bijvoorbeeld dat de Europese samenwerking nog weinig concreets had bereikt. Het kon in zijn ogen niet voortbestaan zonder de Atlantische samenwerking.¹¹⁴ De datum waarop hij deze uitspraak deed, 20 november, is van belang. Dit was ruim een halfjaar voordat de EGKS daadwerkelijk werd opgericht. Organen zoals de Raad van Europa bestonden wel reeds.

Een belangrijk argument voor Bruins Slot bij zijn keuze om het Europese integratieproces te steunen was de Indonesische kwestie. Vlak na de Tweede Wereldoorlog werd weliswaar duidelijk dat de neutraliteitspolitiek ten einde was, maar de houding bij de ARP ten opzichte van de koloniën bleef grotendeels vergelijkbaar met die ten tijde van Hendrikus Colijn.¹¹⁵ Nederland en Indië behoorden samen te blijven totdat het duidelijk was dat Indië op eigen benen kon staan. Bruins Slot steunde deze lijn en drong aan op het herstel van het Nederlandse gezag in de koloniën. Belangrijk voor hem en vele andere antirevolutionaire politici was het stuk uit de Bijbel onder de naam 'Romeinen XIII'.

---

¹¹⁰ Slot, *Bezinning en uitzicht*, 16.

¹¹¹ Slot, 14–16.

¹¹² Slot, 15–17.

¹¹³ Bruins Slot, *.....en ik was gelukkig*, 159–60.

¹¹⁴ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 20-11-1951, 475.

¹¹⁵ Kaan, 'De ommezwaai van Bruins Slot', 135.

Hierin staat beschreven dat de mens zich aan het gezag diende te onderwerpen indien de gezagdragers door God in hun functie waren gezet. Dit was voor Bruins Slot reden om zich ook te verzetten tegen de Indonesische Revolutie aangezien de revolutionairen daar het Nederlandse gezag ontkenden. De steun van de VN voor de Indonesische onafhankelijkheid deed Bruins Slot definitief het vertrouwen verliezen in deze internationale juridische organisatie.¹¹⁶ Hier bovenop kwamen de spanningen tussen enerzijds de Verenigde Staten en anderzijds de Sovjet-Unie, Nederland en Europa bevonden zich midden tussen deze twee machtsblokken.

In de Sovjet-Unie vond Bruins Slot na de Duitsers een nieuwe 'antichrist'.¹¹⁷ Hij kwam tot de conclusie dat de Verenigde Staten wel buitengewoon veel invloed over Europa hadden, hetgeen hem ervan overtuigde dat de Westerse wereld dit evenwicht diende te herstellen.¹¹⁸ Uit zijn overwegingen om Europese toenadering toch een warm hart toe te dragen, hoewel dit onder antirevolutionairen niet populair was, blijkt een zeker pragmatisme. Bruins Slot stond niet zoals zijn ambtsgenoten Van der Goes en Serrarens vooraan in de rij, maar realiseerde zich naar aanleiding van de internationale ontwikkelingen dat er geen ander alternatief was dan samenwerking op het continent. Hij beoogde dit te doen in een voorzichtig tempo, meermaals vergeleek hij het integratieproces met het Bijbelverhaal over de Toren van Babel.¹¹⁹ Dit verhaal over het mythische bouwwerk uit de bijbel diende als waarschuwing: het uit de grond stampen van nieuwe rijken in hoogmoed en vol ambitie kan door God gestraft worden.

---

¹¹⁶ Vollaard, 'Protestantism and Euro-scepticism in the Netherlands', 280.

¹¹⁷ Vollaard, 279–81.

¹¹⁸ Slot, *Bezinning en uitzicht*, 22–23.

¹¹⁹ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 20-11-1951, 481.

4.5 J.J.R. Schmal (CHU)

De informatie over deze parlementariër is gering. Aan de hand van de secundaire literatuur waar zijn persoon in voorkomt valt wel een beeld te schetsen van een erudiet man die net zoals Serrarens veel verschillende talen sprak. Hij had veel interesse voor Scandinavië en bestudeerde de Scandinavische talen in zijn vrije tijd. Hij schreef boeken over Finland en Denemarken en werd gezien als een intellectueel.¹²⁰ Als Kamerlid hield hij zich vooral bezig met economische zaken, de middenstand, buitenlandse betrekkingen en Europese integratie. Hij was het Kamerlid dat het woord voerde voor de CHU bij de debatten over de moties van Van der Goes en Serrarens, de Raad van Europa en het EGKS verdrag. Hij had tevens zitting in de Tweede Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken.¹²¹

Binnen de CHU lag Schmal frequent overhoop met zijn fractievoorzitter. Binnen de partij was er een cultuur van 'ongebondenheid', men mocht afwijken van de partijlijn bij de stemmingen. Iets dat Schmal veelvuldig deed.¹²² Door de jaren heen stemde hij afwijkend wanneer het over de koloniën of Europese samenwerking ging. Hij behoorde tot de 'rechtvleugel' van de CHU, door de spanning tussen hem en fractievoorzitter Tilanus schoof hij steeds meer naar deze rechterkant op.¹²³ Samen met andere christelijke partijen in Nederland vond ook de CHU het koningshuis zeer belangrijk, de nadruk in deze partij lag binnen de landsgrenzen.¹²⁴ Schmal brak enigszins met de partijlijn door in 1939 in het stuk *Christelijk-Historisch en Anti-Revolutionair* de eerder genoemde antithese te verwerpen.¹²⁵ Hij beoogde geen exorbitante christelijke politiek, maar een enigszins neutrale houding die 'morele beïnvloeding' potentieel kon waarmaken. Door als christen in een 'neutrale' organisatie actief te zijn zonder het etiket christelijk te dragen kon men wel de christelijke invloed verspreiden.¹²⁶

Schmal zag in dat de positie van het christendom in de wereld veranderde. Op 5 juli 1949 uitte hij tijdens een debat dat hij Europa niet langer zag als een 'corpus christianum', dat wil zeggen een overtuigd christelijk continent.¹²⁷ Een ontwikkeling die hij betreurde, in zijn optiek was het immers het christendom dat de geestelijke en zedelijke waarden had uitgevonden. Persoonlijke vrijheid, vrijheid van meningsuiting en het rechtssysteem waren volgens hem allen afgeleiden van

---

¹²⁰ P. F. Maas, JMMJ Clerx, en J. W. L. Brouwer, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III Band B: Het kabinet-Drees-Van Schaik (1948-1951)* (Nijmegen: Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, 1996), 738.

¹²¹ Maas, Clerx, en Brouwer, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III*, 1996, 59.

¹²² P. F. Maas, JMMJ Clerx, en J. W. L. Brouwer, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III Band A: Het kabinet-Drees-Van Schaik (1948-1951)* (Nijmegen: Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, 1996), 84–85.

¹²³ Maas, Clerx, en Brouwer, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III*, 1996, 738–39.

¹²⁴ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 157.

¹²⁵ J.J.R. Schmal, *Christelijk historisch en anti-revolutionair* (Blommendaal).

¹²⁶ Schmal, 33–34.

¹²⁷ 'Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 05-07-1949', 1621.

deze christelijke waarden. Schmal stelde in ditzelfde debat dat de secularisatie van de Europese samenlevingen was ingezet, maar dat er nog een bepaalde mate van ‘onbewust christendom’ aanwezig was en dat juist deze christelijke beginselen het continent konden verenigen. Maar de realiteit bij Schmal was dat de potentiële economische voorspoed van marktintegratie een grotere beweegreden was om zich te bemoeien met Europese samenwerking.¹²⁸ Wel drong hij erop aan dat dit niet diende te gebeuren via een socialistisch economisch systeem, door zijn rechtse statuus pleitte hij voor economische samenwerking zonder ideologie de boventoon te laten voeren.¹²⁹ Een pragmatische benadering dus.

Evenals Bruins Slot uitte hij regelmatig kritiek op het functioneren van de VN. Binnen de Tweede Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken vormde deze internationale rechtsorganisatie vaak het onderwerp van discussies. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog kreeg de destijds recent opgerichte organisatie te maken met allerlei revoluties en ideologische tegenstellingen. Het inzicht ontstond dat de organisatie volledig afhankelijk was van de leden van de Veiligheidsraad. Zodra één van deze vijf leden betrokken was bij een internationaal vraagstuk kon het een vetorecht uitspreken, hetgeen de gehele organisatie verlamde. Dit vormde voor enkele parlementariërs, waaronder ook Schmal, reden om onvrede uit te spreken over het functioneren hiervan. Specifiek over de rol van de VN tijdens de Indonesische Kwestie.¹³⁰ In een debat over de Rijksbegroting voor Buitenlandse Zaken in 1949 uitte Schmal zijn onvrede over de organisatie. Hij reageerde op de uitspraak van Stikker dat de VN diende als een ‘forum voor discussie’, hetgeen Schmal erkende. Maar zijn kritiek was dat Nederland nog niets wijzer was geworden van deze ‘discussie’.¹³¹ Hij noemde het een politiek instrument dat gehanteerd werd door de landen die in de Veiligheidsraad zitten, landen die in eerste instantie ‘zelf de hand in eigen boezem moeten steken’.¹³² In ditzelfde debat ging hij vervolgens door over het risico dat Europa als continent liep om een speelbal te worden tussen het ‘Westen’ en het ‘Oosten’. Hij beoogde hierbij niet om duidelijk één kant te kiezen in de ideologische tegenstelling die in die periode ontstond tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Hij benoemde het werk van *Denis de Rougemont* genaamd: ‘*L’Europe en Jeu*’; een boek waarin de auteur beschreef hoe het Europese continent het gevaar liep overweldigd te worden door de machtsstrijd tussen de twee ideologische blokken waartussen het zich bevond. Schmal stelde dat er slechts één uitweg is: het ‘Europese federalisme’ en dat men in Europa deze weg diende te betreden.¹³³ Het was hierbij noodzakelijk in zijn ogen om soevereiniteit over te dragen aan een gemeenschappelijk orgaan, om zo

---

¹²⁸ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 158.

¹²⁹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 01-07-1948, 2052–53.

¹³⁰ Maas, Clerx, en Brouwer, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III*, 1996, 60–62.

¹³¹ Handelingen Tweede Kamer 1946-1947, 14-11-1946, 1114–16.

¹³² Handelingen Tweede Kamer 1946-1947, 14-11-1946, 1115.

¹³³ Handelingen Tweede Kamer 1946-1947, 14-11-1946, 1115.

de situaties van de Veiligheidsraad te voorkomen. Wel waarschuwde hij: *“ Overigens spreek ik de wens uit, dat het federalisme niet tot een nieuwe pseudo-religie, althans een nieuwe ideologie moge worden. Dit gevaar is, dunkt mij, niet geheel denkbeeldig”*.¹³⁴ Uit zijn bijdragen in de Tweede Kamer ontstaat een beeld van een federalist met gezonde tegenzin. De samenwerking was onontkoombaar, maar diende langzaam en per sector plaats te vinden. Tijdens een debat in 1952 zei hij bijvoorbeeld: *“ Het is mijn vaste overtuiging, dat wij in Europa die kant uit moeten, of wij willen of niet”* als reactie op de ‘propaganda’ die heerste over het federalisme.¹³⁵ Hij ging akkoord met het overhevelen van soevereiniteit, maar wilde niet dat deze gemeenschappelijke organen daarna zelf konden bepalen in welke sectoren zij acteerden.

---

¹³⁴ Handelingen Tweede Kamer 1946-1947, 14-11-1946, 1116.

¹³⁵ Handelingen Tweede Kamer 1952-1953, 09-12-1952, 364.

5. De moties van Van der Goes en Serrarens I & II

5.1 Inleiding

Deze moties krijgen in de geschiedschrijving relatief veel aandacht, maar is dit gerechtvaardigd? De academici die schrijven over het proces van Europese integratie in zijn algemeenheid besteden relatief weinig aandacht aan het parlement. Meestal wordt slechts het indienen van de eerste motie genoemd en het feit dat men in de Tweede Kamer met een grote meerderheid voor stemde.¹³⁶ Dit verschaft de lezer geen volledig beeld van de situatie, want de motie werd niet zonder controverse ontvangen. Er zijn wel historici die de moties en specifiek het parlement centraler hebben gezet in hun onderzoek. Van Heerikhuizen geeft in *Pioniers van een Verenigd Europa* wel degelijk aandacht aan de respectievelijke parlementariërs, hun ideeën en de beroemde motie. Zij stelt dat: ‘*een krachtiger steunbetuiging aan internationaal samengaan van een verenigd Europa was in de Tweede Kamer nog nooit gehoord*’.¹³⁷ Hier valt zeker wat voor te zeggen, aangezien de Tweede Kamer zich in de vooroorlogse periode überhaupt weinig bezig hield met de buitenlandse politiek. Dit komt overeen met de bewering van Brouwer in *Tussen droom en daad* waarin hij juist stelt dat de Tweede Kamer vanaf 1948 langzamerhand zich steeds meer ging bemoeien met de buitenlandse politiek.¹³⁸ Eén van de voorbeelden hiervan is deze eerste motie in datzelfde jaar. Het is echter niet juist om met deze motie te stellen dat iedereen in het parlement, op de CPN na, unaniem achter het idee van een Europese federatie stond. Niet voor niets diende de tekst aangepast te worden voordat men er akkoord mee kon gaan. Tevens bleef er kritiek op de ‘vaagheid’ en ‘nietszeggendheid’ van de motie.¹³⁹

De historische context is opnieuw zeer belangrijk, Van der Goes en Serrarens dienden deze motie in op 18 maart 1948. Slechts één dag na het reeds eerder genoemde ‘Pact van Brussel’ waarbij Europese landen zich in de naoorlogse tijd voor het eerst verenigden met een militair verdrag.¹⁴⁰ Dit als reactie op de ‘Praagse Coup’. Op 18 maart werd dit verdrag vervolgens behandeld in de Tweede Kamer. Opnieuw zag een grote meerderheid in het parlement dit verdrag als een goede stap. Gijsbertus Vonk van de VVD ging zelfs zo ver om een vergelijking te maken tussen het ‘Pact van Brussel’ en de ‘Unie van Utrecht’ uit 1579 om aan te geven dat men samen sterk stond.¹⁴¹ Jieskje Hollander spreekt in haar proefschrift *The Incoming Tide* over een soort gat waar federalistische

---

¹³⁶ Hollander, ‘The Incoming Tide’, 39.

¹³⁷ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 7.

¹³⁸ Brouwer, ‘Tussen droom en daad. Parlement en Europese integratie, 1948-1950’, 35–38.

¹³⁹ Harryvan en Harst, *Verloren consensus*, 25.

¹⁴⁰ Hollander, ‘The Incoming Tide’, 34.

¹⁴¹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 18.

parlementariërs vervolgens in sprongen.¹⁴² Ze schrijft dat er na het tekenen van het ‘Pact van Brussel’ onder de voorstanders van Europese samenwerking een soort bewustzijn ontstond dat zij van de situatie gebruik dienden te maken. Er werden vragen opgeworpen: ‘*Gaan er meer verdragen zoals deze volgen? Is dit een stap naar een verenigd Europa? Hoe zou dit Europa eruitzien? Welke rol is er nog voor de Nederlandse waarden in dit Europa?*’ Deze vragen zouden de uitgesproken federalisten bezig houden, maar een antwoord bleef uit. Hoewel men zich verenigde in allerlei Europese bewegingen zat men niet bepaald op één lijn.¹⁴³ Zelfs de meest pro-Europese parlementariërs zoals Van der Goes wilden niet veel weten van Coudenhove-Kalergi en zijn Pan-Europese Unie.¹⁴⁴ Dat er een discussie plaats vond over de positie van Nederland in Europa is duidelijk, daar valt niet aan te twijfelen. Vooral de PvdA en KVP namen hier een voorrol in, zij vonden samenwerking op economisch en politiek vlak onvermijdbaar in Europa.¹⁴⁵ Waar het echter aan ontbreekt zijn concrete voorstellen en ideeën over hoe deze samenwerking eruit moest zien. Partijprogramma’s en speeches stonden vol woorden zoals federatie, integratie, en unificatie zonder dat duidelijk werd wat men hier concreet onder verstond. Er lag geen stappenplan of visie klaar en de ideeën bleven daarom onduidelijk.

Desalniettemin zagen een aantal Kamerleden een kans om in hun optiek de regering bij te sturen. De angst voor het communisme riep een defensiepact in het leven, maar velen vonden dat die samenwerking ook moest worden uitgebreid naar andere vlakken. Het is belangrijk om te beseffen dat het verdrag van Brussel één van de eerste concrete vormen van Europese integratie op en vanuit het continent zelf was. Van Heerikhuizen stelt dat dit verdrag de directe aanleiding was voor het indienen van de motie, een soort laatste duw in de rug.¹⁴⁶ Overigens moet men het daadwerkelijke nut van dit verdrag niet overschatten, het zette niet veel zoden aan de dijk. Wat betreft de veiligheid van Europa, zou de oprichting van de NAVO in 1949 een groter effect hebben.¹⁴⁷ Het gaat eigenlijk vooral om de symbolische betekenis achter dit verdrag. Het bracht de PvdA en KVP samen om een motie in te dienen die de wens uitsprak om meer van dit soort verdragen te realiseren, ook op politiek en sociaal vlak. Van der Goes en Serrarens dienden deze motie samen in, maar ook Tilanus (CHU), Korthals (VVD) en Bruins Slot (ARP) ondertekenden mede de motie.

---

¹⁴² Hollander, ‘The Incoming Tide’, 34–41.

¹⁴³ Harryvan en Harst, *Verloren consensus*, 25–26.

¹⁴⁴ Harryvan en Harst, *Voor Nederland en Europa*, 66–67.

¹⁴⁵ Brouwer, ‘Tussen droom en daad. Parlement en Europese integratie, 1948-1950’, 63.

¹⁴⁶ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 2–3.

¹⁴⁷ Mreijen, *De rode jonker*, 204.

5.2 De motie van Van der Goes en Serrarens I

Op 18 en 19 maart debatteerde de Tweede Kamer over het onlangs ondertekende verdrag. Van der Goes is het eerste Kamerlid dat aan het woord komt, en hij schuwt niet om de spanningen van toen te vergelijken met die van tien jaar eerder. Hij stelt dat de Tweede Kamer toen op een vergelijkbare manier 'toekeek' terwijl Hitler stap voor stap zijn gang ging: '*Oostenrijk, Tsjecho-Slowakije, Polen en dan naar het Westen*'.¹⁴⁸ Van der Goes wilde de Kamer eraan herinneren dat er sprake was van een 'vijfde colonne' in het parlement; één groep volksvertegenwoordigers die niet alleen toekeek, maar alles ontkende of trachtte goed te praten. Nu, in 1948, zag hij zo'n zelfde vijfde colonne in de CPN.¹⁴⁹ Verder sprak Van der Goes zijn teleurstelling uit over de voortgang van het federalisme binnen de Benelux. Hij citeerde een zekere professor in de 'Internationale Studiën' genaamd Tammes die meende dat federalisme pas functioneert wanneer er macht wordt overgedragen aan nieuwe permanente organen. Iets dat Van der Goes nog niet constateerde in de Benelux, maar wel iets dat hij zeer belangrijk achtte.¹⁵⁰ Het overgrote gedeelte van zijn pleidooi ging over het Verdrag van Brussel, zelf zag hij dit niet louter als een militair bondgenootschap. Zijn kritiek richtte zich op het 'orgaan van overleg', hij noemde dit één van de zovelen. Liever zag hij een nieuw orgaan dat daadwerkelijk dingen kon 'doen', maar wat dat dan concreet mag zijn wordt niet duidelijk.¹⁵¹ Verder zag hij deze Westerse Unie ook als een soort ideologische tegenhanger van het 'verstikkende totalitaire communisme', een tegenhanger die gebouwd is op de Christelijke cultuur en sociale of progressieve democratie.¹⁵² Enerzijds kende zijn pleidooi een duidelijk ideologisch aspect, maar anderzijds kan ook gesteld worden dat het pragmatisch was. Hij riep enerzijds op tot het ideologisch bestrijden van het communisme met het federalisme en anderzijds door met concrete militaire samenwerking het hoofd te bieden tegen deze zelfde bedreiging. Zelf stelde hij dat in 1946 en 1947 er nog sprake was van onduidelijkheid wat het federalisme precies inhield, maar dat deze onduidelijkheid in 1948 als sneeuw voor de zon verdwenen was. De omstandigheden in de wereld hebben volgens hem 'de ideologie de juiste richting gegeven'.¹⁵³ Dit kan ook uitgelegd worden als het ontwikkelen van een realistische of pragmatische kijk.

Na schermutselingen tussen Van der Goes en de minister van Buitenlandse Zaken werd de daadwerkelijke motie ingediend. Deze eerste motie werd een dag later met een ruime meerderheid aangenomen, zoals reeds vermeld stemde slechts de CPN tegen.¹⁵⁴ De tekst luidde als volgt:

---

¹⁴⁸ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1558.

¹⁴⁹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1558.

¹⁵⁰ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1559.

¹⁵¹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1561.

¹⁵² Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1651.

¹⁵³ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1565.

¹⁵⁴ Harryvan en Harst, *Verloren consensus*, 26.

„De Kamer, gehoord de verklaring, afgelegd door de Minister-President op 17 Maart 1948 en de beraadslaging naar aanleiding van die verklaring en de daarna gehouden interpellatie; van mening, dat voor de veiligheid en vrijheid van Nederland en van Europa een blijvende aaneensluiting van Staten in verschillende doelverbanden noodzakelijk is geworden, welke kunnen uitgroeien tot boven-nationale eenheden; van oordeel, dat de verantwoordelijkheid van Nederland zich allereerst uitstrekt tot Benelux, vervolgens tot de Unie der vijf Westelijke landen, en eveneens tot de zestien landen, waaraan toegevoegd West-Duitsland, welke samenwerken tot een Europees Herstel Programma; heeft met voldoening kennis genomen van het resultaat der jongste besprekingen te Londen, Parijs en Brussel; stemt in met een Regeringspolitiek, die gericht is op het — binnen de Verenigde Naties — deelnemen van Nederland aan een werkelijke rechtsgemeenschap van democratische Staten in federaal verband, waarbij gezag dient te worden opgedragen aan één of meer boven-nationale organen, in het bijzonder op monetair en economisch gebied en op dat der defensie; nodigt de Regering uit, gezamenlijk met de Regeringen der Staten, waarmee zij thans op een nieuwe basis samenwerkt, een spoedige opbouw van een zodanige rechtsgemeenschap en van haar organen te bevorderen, en gaat over tot de orde van de dag.”¹⁵⁵

In de tekst wordt gesproken van een soort stappenplan, eerst zaken realiseren in de Benelux alvorens door te gaan met de ‘Grote Vijf’ of de in totaal zestien Europese landen. De organen die worden voorgesteld klinken weliswaar als functionalistische organen, niet per se federalistisch. Later zou Van der Goes in zijn memoires opschrijven dat hij dit als een constructief voorstel zag.¹⁵⁶ Tot de laatste zinnen over de rechtsgemeenschap die gerealiseerd dient te worden heeft de motie een hoog pragmatisch en functionalistisch gehalte. De samenwerking dient namelijk gerealiseerd te worden op specifieke doelverbanden.

Serrarens begon aan een lange rede waarin hij het communisme en de situatie in Tsjechie-Slowakije bekritiseerde.¹⁵⁷ Hij toonde bewondering voor het offer dat Rusland had gebracht tijdens de Tweede Wereldoorlog aan het oostfront, maar stelde dat men aan het andere front de stem van Roosevelt hoorde die pleitte voor: *‘vrijheid van godsdienst, vrijheid van meningsuiting, volkeren vrij van stoffelijk nood en vrij van vrees voor oorlog’*.¹⁵⁸ Serrarens gaf van alle vier benoemde vrijheden

---

¹⁵⁵ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1565.

¹⁵⁶ Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 149.

¹⁵⁷ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1566–68.

¹⁵⁸ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1566.

een voorbeeld en begon na een interruptie van Wagenaar (CPN) over de Marshallhulp, ook als manier om communistische taferelen te voorkomen. Volgens Serrarens moest ten koste van alles het 'communistische spook' uit Europa worden geweerd. Er kwam hiervoor steun van Schmal die zei te spreken namens alle 'Christelijk-Historischen' en zich te willen bezighouden met de zwarte werkelijkheid in Europa zonder concreet aan te geven wat dit was.¹⁵⁹ Verder gaf Schmal aan de regering te steunen in de ondertekening van het verdrag, maar zag liever meer nadruk op economische samenwerking. Hij miste tevens het christelijke geluid in de woorden van de minister-president in zijn reacties op dit verdrag en verweet hem enige hypocrisie, aangezien de minister-president het geloof binnen de landsgrenzen er wel bij betrok.¹⁶⁰ Schmal zag het verdrag het liefst als niet alleen een anticommunistisch offensief, maar dus ook als een christelijk ingegeven stuk. Men kon volgens hem namelijk alleen slagen in wat diende bereikt te worden, een verenigd Europa, met de 'zegen van God'. Hij citeerde in ditzelfde debat de Zwitser Alexandre Vinet door het Christendom te omschrijven met de woorden: '*l'éternelle semence de la liberté*'.¹⁶¹ Het ontbreken van dit sentiment deed Schmal twifelen in zijn steun.

Vanuit liberalistische hoek klaagde Vonk over de positie van Van der Goes. Hij vond dat dergelijke verdragen moesten dienen om de vrede te waarborgen door via economische voorspoed de kansen voor het communisme weg te nemen. Hij vond dat door Van der Goes en anderen het verdrag meteen werd aangepakt om door te voeren tot een 'Socialistische Statenbond, een federatie in socialistische zin'.¹⁶² Het laatste woord in dit debat was voor Bruins Slot. Zijn inbreng leidde uiteindelijk tot het splitsen van de motie in twee afzonderlijke moties.¹⁶³ Bruins Slot erkende namelijk de internationale spanningen en de nood voor het economische herstel van de Europese landen, maar sprak zich uit tegen de 'federatiegedachte'.¹⁶⁴ Net zoals Schmal beriep Bruins Slot zich op het handhaven van de Christelijke cultuur, ook in zijn optiek de basis van de beschaving. Hij durfde zelfs nog een stap verder te gaan door te stellen, voortbordurend op de woorden van Groen van Prinsterer over gsystematiseerd ongeloof, dat het communisme en nationaalsocialisme beiden 'toenemende perfectioneringen waren van datzelfde ongeloofsysteem'.¹⁶⁵ De strijd tegen het communisme was in zijn optiek een strijd van het Christendom tegen het heidendom. Bruins Slot en zijn partij zagen het verdrag van Brussel voornamelijk als een militair verbond tussen de Europees christelijke landen. In zijn afsluitende zinnen gaf Bruins Slot aan dat hij in principe voor een federaal

---

¹⁵⁹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1568.

¹⁶⁰ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1569.

¹⁶¹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1569-70.

¹⁶² Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1570.

¹⁶³ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 77.

¹⁶⁴ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1572.

¹⁶⁵ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1571.

Europa was, terugwijzend naar de gemeenschappelijke cultuurbasis die men in Europa had tijdens de Middeleeuwen. Wel was hij beducht voor de ‘federalistische mystiek’ die rondhing, iets dat volgens Van der Goes juist was verdwenen.¹⁶⁶

5.3 De motie van Van der Goes en Serrarens II

Een dag later op 19 maart werd de discussie voortgezet en de ‘nieuwe’ motie aangenomen. De heer Wagenaar van de CPN besloot te reageren op de anticommunistische houding van zijn ambtsgenoten: *“Er wordt hier nu zo geschreeuwd over en geschermd met hetgeen in Tsjecho-Slowakije heeft plaats gevonden, waar, zegge en schrijve. 2 gewonden bij zijn geweest, wat nog niet eens zo erg was als bij de demonstratie op de Nieuwedijk, waarbij 1 dode viel, een gebeurtenis, waar een onderzoek naar zou worden ingesteld, waarvan wij nog steeds niets hebben gehoord.”*¹⁶⁷

Wagenaar verweet zijn ambtsgenoten een zekere mate van hypocrisie. De internationale spanning zou volgens de CPN niet het gevolg zijn van het doen en laten van de Sovjet-Unie, maar worden veroorzaakt door het gedrag van de Verenigde Staten en haar bondgenoten. Men verwijt dat met het verdrag wordt gedaan alsof de Sovjet-Unie het westen ‘elk ogenblik kan bespringen’.¹⁶⁸ Wagenaar stelde dat het een puur ideologisch verdrag is dat gebruik maakt van huidige omstandigheden om juist meer verdeling te creëren. Het woord samenzwering werd nog net niet genoemd.

Emmanuel Sassen sprak namens de KVP over het verdrag als een keerpunt in de Nederlandse geschiedenis. Na jaren kwam er een einde aan de periode van ‘isolationistische en egocentrische buitenlandse politiek’.¹⁶⁹ Opvallend is dat uit het debat valt te concluderen dat veel Kamerleden een andere invulling hadden bij het verdrag. Zo zag Sassen niet een ‘aangeklede militaire overeenkomst’ zoals de VVD zag, maar eerder een verdrag met economische, sociale en culturele doeleinden. Maar zoals velen, beklagde hij zich ook over het gebrek aan het verwerken van de christelijke leer in de tekst en boodschap van het verdrag. Immers; het christendom is het ‘gemeenschappelijk erfdeel’ der Europese beschaving en dient niet verzwegen te worden volgens Sassen.¹⁷⁰ Sassen pleitte wel voor één ‘realistische Europese economie, maar gaf hier vervolgens geen concrete invulling of uitleg bij. Tevens uitte hij een vergelijkbaar sentiment over de VN als Bruins Slot. Zijn kritiek op de ‘Consultieve Raad’ was dat er voor elk apart terrein een losse commissie bestond. Sassen sloot af door te zeggen dat hij in principe de boodschap van de motie steunde, maar dat dat de doelen wellicht te verstrekkend waren in die tijd.

Frans Goedhart, de officiële woordvoerder Buitenlandse Zaken van de PvdA, benadrukte

---

¹⁶⁶ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948, 1572.

¹⁶⁷ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 19-03-1948, 1574.

¹⁶⁸ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 19-03-1948, 1575.

¹⁶⁹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 19-03-1948, 1576.

¹⁷⁰ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 19-03-1948, 1576.

tijdens dit debat nogmaals de toename in internationale spanning. Europa was hier in zijn ogen nauw bij betrokken en een afzijdige positie behoorde niet meer tot de mogelijkheden. De tijd van Nederlandse 'dorpspolitiek' is voorbij en dergelijke verdragen zijn volgens Goedhart bij uitstek de manier om het hoofd te bieden aan de internationale spanning. Hij sprak tijdens het debat zijn communistische ambtsgenoten tegen door te stellen dat het de Verenigde Staten waren die keer op keer hebben getracht de Sovjet-Unie erbij te betrekken. De weerstand van communisten tegen het Marshallplan kan in zijn optiek alleen verklaard worden door de blinde trouw die men heeft aan de Sovjet-Unie, het 'socialistische vaderland'.¹⁷¹ De Sovjet-Unie wilde volgens Goedhart geen stabiel West-Europa dat herrees uit het puin, maar was gebaat bij een armoedig, verdeeld en zwak West-Europa.¹⁷² Goedhart pleitte vooral voor een einde aan de achterhaalde 'dorpspolitiek' en voor een realistische kijk op de ontwikkelingen in het buitenland. Hij schetste geen idealistisch beeld over een Europese federatie, maar zag vooral een pragmatische oplossing om de huidige spanningen het hoofd te bieden.

Toen Kortenhorst namens de KVP sprak begon hij over de zogenaamde 'vijfde colonne'. Zo noemde Kortenhorst hen: *'politiek ongeschoolden, moreel verongelukten, teleurgestelde en van hun godsdienstige ankers losgeslagenen'*.¹⁷³ Wat Kortenhorst aanstipte was dat vijf jaar oorlog in een wereld waarin men economisch dermate aan elkaar verbonden was ervoor zorgde dat vrijwel geen enkele natie zich aan de gevolgen kon onttrekken. Het doel van de internationale samenwerking tussen Europese landen zelf, maar ook met de hulp van de Verenigde Staten was om het: *'doodzieke, uitgemergelde, leeggeplunderde, half verwoeste, gedemoraliseerde Europa weer een levensvatbare economie te verschaffen'*.¹⁷⁴ Immers, zonder deze hulp zou men volgens Kortenhorst qua levensstandaard niet meer uitkomen boven dat van de hongerwinter in 1944-1945. Hij zei hier pragmatisch te handelen omdat men simpelweg niet anders kon dan het aangaan van deze internationale samenwerking: *" Wij strijden in de meest strikte zin van het woord voor ons naakte bestaan; wij strijden voor het voorkomen van een massale hongersnood in het dicht bevolkte Nederland en daarvoor hebben wij deze samenwerking, zeker niet om politieke of ideologische redenen, maar omdat het niet anders kon, gretig aanvaard."*¹⁷⁵ De Marshallhulp vergeleek hij met een bloedtransfusie, de patiënt zou na enkele jaren weer de oude zijn. Hij stelde echter niet dat de patiënt boven zijn vooroorlogse niveau zou uitstijgen, iets dat men wellicht wel zou verwachten aan de hand van de idealistische houding die men veelvuldig aan federalisten toeschrijft.

---

¹⁷¹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 19-03-1948, 1584.

¹⁷² Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 19-03-1948, 1584.

¹⁷³ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 19-03-1948, 1585.

¹⁷⁴ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 19-03-1948, 1585.

¹⁷⁵ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 19-03-1948, 1585.

Van der Goes mocht tenslotte zijn aangepaste motie aankondigen. Hij gaf aan na overleg met de medeondertekenaars van zijn eerste motie tot een nieuwe tekst te zijn gekomen voor twee nieuwe moties. De eerste motie diende er vooral toe om de huidige lijn van de regering aan te moedigen. De tweede motie had een andere boodschap, deze diende ertoe om een richtlijn uit te stippelen. Van der Goes omschreef het zelf als een richtlijn met het einddoel: *'De opbouw van democratische Staten in federaal verband'*.¹⁷⁶ In de eerste motie werd alle tekst over bovenationale organen en internationale rechtsgemeenschappen geschrapt, de motie kende uiteindelijk een puur intergouvernementele boodschap. De tweede motie klonk als volgt:

„De Kamer, gezien haar uitspraak van 19 Maart 1948 betreffende een blijvende aaneensluiting van Staten, en het ten deze gevolgde Regeringsbeleid; van mening, dat deze blijvende aaneensluiting kan worden gerealiseerd in verschillende doelverbanden, waarbij gezag dient te worden opgedragen aan boven-nationale organen, in het bijzonder op monetair, economisch en sociaal gebied, en op dat der defensie; van oordeel, dat hierdoor de groei — binnen de Verenigde Naties — tot een rechtsgemeenschap van democratische Staten in federaal verband kan worden bevorderd; nodigt de Regering uit, gezamenlijk met de Regeringen der Staten, waarmede zij thans op een nieuwe basis samenwerkt, de spoedige opbouw van doelverbanden, als bovenbedoeld, te bevorderen en daardoor bij te dragen tot een werkelijke rechtsgemeenschap, en gaat over tot de orde van de dag.”¹⁷⁷

De eerste motie werd zonder enige problemen aangenomen, slechts de CPN stemde tegen. De tweede motie zou de Kamer verdelen, ook de regering was er niet door gecharmeerd.¹⁷⁸ Het debat hierover zou een maand later plaats vinden.

---

¹⁷⁶ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 19-03-1948, 1593.

¹⁷⁷ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1621–22.

¹⁷⁸ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 77–79.

5.4 Een gebrek aan consensus

Op 22 april 1948 werd de discussie hervat. Eugène Roolvink van de stelde dat er wat betreft het staatsrecht geen belemmering zou moeten zijn om tot dit federale verbond van staten te komen.¹⁷⁹ Maar hij vroeg zich wel af of deze weg de juiste en enige was om het doel van veiligheid en economische voorspoed in Europa te bereiken. Hij moedigde de regering behoedzaam aan in het samengaan met andere Europese landen, in zijn veronderstelling was de Benelux met 18 miljoen inwoners namelijk te klein om het welzijn en de veiligheid van haar inwoners te garanderen. Een belangrijke uitspraak die hij deed over het verdrag van Brussel is: *'De waarde van dit verdrag hangt geheel af van wat daardoor in werkelijkheid zal worden tot stand gebracht. Het moge hierbij de Regering niet aan daadkracht ontbreken'*.¹⁸⁰ Roolvink liet een functionalistisch en pragmatisch geluid horen, maar verwees ook regelmatig naar de 'ware geest van het Christendom' die onder andere het Duitse volk de democratie opnieuw kon bijbrengen.¹⁸¹ Ook Roolvink was ervan overtuigd dat het Christendom hetgeen was waar de Westerse beschaving op was gegrondvest.

Van der Goes schreef op 22 april opnieuw dat hij een sterke groei in de vraag naar permanente gemeenschappelijke organen in Europa waarnam.¹⁸² In zijn optiek faalde de VN en Volkenbond en waren dit 'machteloze conglomeraten'. De technische commissies en organen van deze organisaties functioneerden volgens Van der Goes echter wel juist omdat het functionalistische onderdelen waren. De weg naar het federalisme diende ingeslagen te worden via het functionalisme, of in de woorden van Van der Goes *'Het federalisme zal dus de internationale rechts- en gezagsbasis moeten scheppen voor het supra-nationale functionalisme'*.¹⁸³ Hij gaf aan wantrouwend te staan tegenover één parlement voor de Benelux, of een Pan-Europees parlement zoals voorgesteld door Coudenhove-Kalergi.¹⁸⁴ Hij wilde wel 'doelorganen' op bijvoorbeeld economisch, sociaal of cultureel gebied waarin 'ministers' of experts plaats zouden nemen. Het was in zijn optiek nog te vroeg voor een Europees 'gemeen burgerschap' en een algemene grondwet. Hij omschreef zijn motie als 'evolutionair' en reëel, beiden duiden op een vrij pragmatische opvatting. Hier is weinig 'federalistische mystiek' aan verbonden.¹⁸⁵

Schmal nuanceerde tijdens dit debat het beeld dat men unaniem achter het federalisme zou staan. Zo was hij blij te vernemen dat de minister niet toegaf aan de sfeer van 'utopie' die heerste rond het federalisme. Verder uitte hij zijn tevredenheid over het feit dat de motie afkomstig was van

---

¹⁷⁹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1621.

¹⁸⁰ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1629.

¹⁸¹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1622.

¹⁸² Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1623.

¹⁸³ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1624.

¹⁸⁴ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1624-25.

¹⁸⁵ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1625.

slechts twee 'naamgevers' van twee verschillende partijen. Hij was te spreken over het beleid van de minister en zag de motie derhalve als overbodig. Het was niet nodig om deze minister verder op te jagen volgens Schmal en hij gaf aan geen behoefte te hebben aan deze variant van de motie.¹⁸⁶ Bruins Slot liet een vergelijkbaar sentiment horen. Hij zag het verdrag zelf weliswaar als een stap vooruit en sprak ook zijn steun uit voor de 'doelverbanden' uit de nieuwste motie.¹⁸⁷ Hij vreesde voor een 'monistische superstaat' en stelde zich daarom enigszins gereserveerd op. Zonder sterk gevoel van rechtszekerheid zou het potentieel gevaarlijk zijn om door nationale overheden uitgeoefende rechten over te dragen aan nieuwe internationale of bovennationale organen. Het voorbeeld dat hij gaf was de Veiligheidsraad van de VN. Ook hij stelde dat de samenwerking zich echt moest limiteren tot bepaalde doelverbanden, hij vond net zoals Schmal deze motie niet wenselijk en uitte juist zijn tevredenheid over het functioneren van de regering op dit vlak.

Van der Goes kreeg uiteraard wel steun van Serrarens. Hij bepleitte dat de internationale organisaties die destijds bestonden traag en inefficiënt waren in hun handelen. Met een 'werkelijke rechtsgemeenschap' kon ervoor worden gezorgd dat de groten de kleinen niet zouden overheersen. Besluiten konden volgens Serrarens op democratische wijze genomen worden, maar hij legde niet uit hoe dit in zijn werk kon gaan. Wel gaf hij aan dat door het overdragen van bevoegdheden aan specifieke internationale lichamen men kon bereiken dat er sneller gehandeld kon worden op internationaal vlak.¹⁸⁸ Serrarens vertolkte een soort onvermijdelijkheidsretoriek: *"Ieder internationaal statuut, iedere conventie, iedere internationale controlemaatregel betekent weer, dat een stukje soevereiniteit teloorgaat. Maar de internationale saamhorigheid is zo groot geworden, dat het leven ondenkbaar is zonder haar."*¹⁸⁹

Het beeld ontstaat dat er een soort ideologisch wantrouwen bestaat tussen de verschillende partijen over de motieven achter het intensiveren van Europese samenwerking. Christelijke partijen zouden uit zijn op het uitbreiden van hun invloed. De liberaal Vonk stelde daarentegen dat Van der Goes het verdrag van Brussel voor zijn 'socialistische strijdwagen' wilde spannen en zo zijn eigen federale agenda wilde doorvoeren. Om vervolgens te benadrukken dat het verdrag er ook vooral toe dient om de culturele waarden van de 'Christelijke Staten' te beschermen tegen communistisch terreur.¹⁹⁰ Maar aan de motie van Van der Goes en Serrarens heeft ook hij geen behoefte. Volgens Vonk behoort het federalisme niet te worden opgelegd van bovenaf, maar dient het van onder te groeien: *"Boven-nationale organen in het zuiver internationale en volkenrechtelijke verband kunnen*

---

¹⁸⁶ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1627.

¹⁸⁷ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1628.

¹⁸⁸ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1629-30.

¹⁸⁹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1630.

¹⁹⁰ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1631.

nooit bedenksels zijn, maar behoren voorzichtiglijk en beperkt van werking uit de onderlinge sferen van vertrouwen en drang tot herbouw in de praktijk als behoeften op te komen.”¹⁹¹

Van alle verschillende sprekers zijn alleen Van der Goes, Serrarens en Sassen echt uitgesproken positief en kritiekloos. Schmals punt over dat de motie slechts voortkwam uit twee partijen en daarbuiten geen directe steun leek te genieten bleek correct. Serrarens partijgenoot Kortenhorst uitte in eerste instantie ook kritiek: *“ Waar de Regering wordt uitgenodigd te komen tot een spoedige concretisering van een werkelijke rechtsgemeenschap, als in de motie wordt bedoeld, zal zij toch gaarne een leidraad van de Kamer willen hebben, in welke richting deze gemeenschap zou gaan. Wanneer ik nu de bestrijding leg naast de concrete inhoud van hetgeen de geachte afgevaardigde over het federalisme heeft gezegd, dan kan ik er met de beste wil toch niet veel anders in zien dan een tamelijk vage en weinig concrete omschrijving van wat het federalisme in dit tijdsgewricht nu eigenlijk betekent.”*¹⁹² Dit is eigenlijk de lijn die door het hele onderzoek heen loopt. De woorden federalisme en eenwording worden frequent gebruikt door enkele parlementariërs zonder er een duidelijke invulling aan te geven. De minister van Buitenlandse Zaken, Van Boetzelaar, raadde aan om de tekst nogmaals aan te passen.¹⁹³ In de zin: *“waarbij gezag dient te worden opgedragen aan boven-nationale organen”* zag hij graag dat tussen ‘waarbij’ en ‘gezag’ de woorden *“in gevallen, waarin zulks wenselijk en mogelijk zou blijken.* De motie boette zo veel aan betekenis in en verwaterde tot een soort vrijblijvend advies aan de regering. Verder was het parlement allerminst eensgezind, al bleven Serrarens en Van der Goes volharden.¹⁹⁴ Later dat jaar kwam er een nieuw kabinet onder leiding van Drees en Van Schaik. Toen zij werden herinnerd aan de richtlijn van de motie bleek er nog steeds een gebrek aan enthousiasme.

---

¹⁹¹ Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1632.

¹⁹² Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948, 1636.

¹⁹³ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 28.

¹⁹⁴ Maas, Clerx, en Brouwer, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III*, 1996, 120.

6. De Raad van Europa

6.1 Inleiding

Met het naoorlogse besef bij veel politici en academici dat een nieuwe grote oorlog ten koste van alles diende te worden voorkomen ontstonden er allerlei internationale verenigingen zoals de *European Movement* en de *European Parliamentary Union (EPU)* van de welbekende Coudenhove-Kalergi.¹⁹⁵ Deze lieden wilden net zoals mening Europees bestuurder een sterker verbond tussen de Westerse landen, maar dan niet via de functionalistische weg. Volgens hen moest dit juist via een parlementair raamwerk gerealiseerd worden. Er diende een “Europees parlement” te komen dat gevuld zou worden met nationaal uitverkozen volksvertegenwoordigers.¹⁹⁶ Deze groep concurreerde als het ware met de intergouvernementele overheden en zijn relatief onderbelicht gebleven. In veel van de door Nederlandse historici geschreven literatuur over de geschiedenis van Europese integratie komt de *Raad van Europa* niet of nauwelijks voor. Segers besteedt er in *Reis naar het continent* net zoals bijvoorbeeld Luuk den Middelaar in *Passage naar Europa* geen enkele aandacht aan. Van Heerikhuizen verwerkt het wel in haar biografische stukken in *Pioniers van een verenigd Europa*, maar blijft hier kort over. Dit alles wekt de indruk dat het hier niet gaat om een serie grootse gebeurtenissen. Wel vormden het Congres en de Raad van Europa de onderwerpen van debatten in het parlement waarbij de moties van Van der Goes en Serrarens weer aan bod kwamen. De tekst werd uiteindelijk voor een derde en tevens laatste keer aangepast naar aanleiding van deze discussies.

6.2 Het Congres in Den Haag

Een korte tijd na de twee moties in 1948 vond in Den Haag het ‘Congres van Europa’ plaats. Dinan beschrijft in *Europe Recast* kort hoe dit congres het hoogtepunt was van de naoorlogse *European Movement*.¹⁹⁷ Brouwer noemt het in *Tussen droom en draad* een ‘legendarisch internationaal congres’.¹⁹⁸ Wat in ieder geval blijkt is dat de verwachtingen hoog waren, de federalisten dachten hier een eerste grote stap te kunnen zetten en een heus supranationaal parlement te kunnen oprichten. Het congres kende een gebrekkige voorbereiding.¹⁹⁹ Slechts enkele maanden van tevoren werd duidelijk dat het congres daadwerkelijk zou plaats vinden, voor ruim 700 gasten diende er verblijf te worden geregeld. Winston Churchill zou het congres voorzitten nadat hij in 1946 op de

---

¹⁹⁵ Sandro Guerrieri, ‘From the Hague Congress to the Council of Europe: Hopes, Achievements and Disappointments in the Parliamentary Way to European Integration (1948-51)’, *Parliaments, Estates & Representation* 34, nr. 2 (2014): 216–18.

¹⁹⁶ Guerrieri, 217.

¹⁹⁷ Dinan, *Europe Recast*, 32.

¹⁹⁸ Brouwer, ‘Tussen droom en daad. Parlement en Europese integratie, 1948-1950’, 7.

¹⁹⁹ M. C. Beers, *Hosting Europe. Local Organisation of the Congress of Europe, The Hague*, vol. 49, 2009, 137.

universiteit van Zürich reeds een toespraak gaf waarin hij pleitte voor een 'United States of Europe'. Ook hier botsten federalisten en intergouvernementalisten met elkaar, met als resultaat dat de eerste groep het onderspit dolf.²⁰⁰ Het grootste punt op de agenda waar men het niet over eens kon worden was de komst van een *Europese Assemblée* en de bijbehorende bevoegdheden.²⁰¹ Vooral de Britten enerzijds en de Fransen en Belgen anderzijds lagen overhoop over dit onderwerp. De Labour partij in het Verenigd Koninkrijk had een uitgesproken eurosceptische stem terwijl er uit de Frans-Belgische hoek zeer pro-Europese voorstellen kwamen. De Nederlandse overheid onder Drees en Van Schaik koos in principe de kant van de Belgen en Fransen, maar verschuilde zich handig achter de oppositie van het Verenigd Koninkrijk.²⁰²

Het resultaat van dit congres was dat "de berg een muis baarde" volgens Brouwer.²⁰³ Van grootse verwachtingen van een Europees Parlement en grondwet kwam vrijwel niets terecht. Na een lange reeks vergaderingen en overleggen besloot men tot het oprichten van twee organen die gezamenlijk de Raad van Europa zouden vormen. Er kwam een Comité van Ministers dat zou bestaan uit de ministers van de lidstaten, een intergouvernementele raad dus. Daarnaast besloot men tot het oprichten van een 'consultatieve' Assemblée, die zou bestaan uit afgevaardigden uit nationale parlementen. Beide organen konden geen bindende besluiten nemen en slechts aanbevelingen doen aan de regeringen van de lidstaten. Binnen de Raad van Europa lag het accent op het Comité van Ministers, de Assemblée had slechts een raadgevend karakter.²⁰⁴ De Raad van Europa boog zich niet over economische kwesties, deze bleven onder de OEEES vallen. Ook over veiligheidsvraagstukken sprak de Raad van Europa zich niet uit, dit bleef de verantwoordelijkheid van regeringen onderling.²⁰⁵ Bovendien had men in het Comité een vetorecht, hetgeen in het geval van de VN voor veel parlementariërs onverenigbaar was met een functionele internationale rechtsorganisatie. Het zal dus geen verrassing zijn dat uitgesproken federalisten zoals Van der Goes teleurgesteld waren met de uitkomst. Zo schreef hij in zijn memoires het volgende: "*Ik zal me alweer beperken tot zaken, waarin ik heel erg persoonlijk betrokken was. De Raad van Europa. Ja: de Raad van Europa: van het begin af een Engels misbaksel - en een opzettelijk misbaksel!*".²⁰⁶ Zijn mening was tijdens het schrijven van zijn memoires duidelijk negatief, maar hoe zat dit ten tijde van de behandeling van deze gebeurtenissen in de Tweede Kamer?

---

²⁰⁰ Dinan, *Europe Recast*, 32–33.

²⁰¹ Dinan, 33.

²⁰² Maas, Clerx, en Brouwer, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III*, 1996, 120–21.

²⁰³ Brouwer, 'Tussen droom en daad. Parlement en Europese integratie, 1948-1950', 8.

²⁰⁴ Maas, Clerx, en Brouwer, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III*, 1996, 120–22.

²⁰⁵ Maas, Clerx, en Brouwer, 122.

²⁰⁶ Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 197.

6.3 De Tweede Kamer over de Raad van Europa

Uiteindelijk werd op 28 januari 1949 in Londen het definitieve besluit genomen tot het oprichten van de Raad van Europa. Volgens Brouwer was de Tweede Kamer euforisch en vrijwel eensgezind dat er een positievere toon behoorde te worden aangeslagen over het federalisme.²⁰⁷ Wanneer men de bijbehorende handelingen bestudeert ontstaat inderdaad een positief beeld. Van der Goes pleitte opnieuw voor het vergroten van de medezeggenschap van volksvertegenwoordigers op het buitenlandse beleid.²⁰⁸ Hij wilde benadrukken dat zijn ‘federalistische’ motie geen tegenstelling behoeft te zijn met de functionalistische weg die de Nederlandse regering in was geslagen. Dit komt niet helemaal overeen met de kritiek die hij uitte op het consultatieve karakter van de Assemblée. Het lijkt alsof Van der Goes zijn teleurstelling niet durfde toe te geven. Hij vond dat de leden van het Assemblée verantwoording moesten afleggen aan de nationale parlementen, zodat men vat kon hebben op hun gedrag in de Raad van Europa.²⁰⁹ Alleen de voorstanders van Europese samenwerking konden verkozen worden om ervoor te zorgen dat men constructief bleef. Het stemmen zou ‘par tête’ moeten gebeuren, dus voor fractiediscipline was geen plaats.²¹⁰ Wanneer men simpelweg volgens de nationale partijlijn zou stemmen dan zou de Assemblée geen enkel effect hebben en slechts een verlengstuk van de lidstaten blijven in plaats van een onafhankelijk opererend orgaan. Volgens van der Goes zouden dit katalysators zijn voor Europese partijvorming en uiteindelijk een heus Europees parlement, want hiervoor vond hij het in 1949 nog te vroeg. Maar uit zijn verhaal werd niet duidelijk hoe deze “tussenvorm” er dan wel uit moest zien. Nederland moest volgens hem gaan stuwen: “Bepaaldelijk is ons volk zich bewust van de noodzaak tot soevereiniteitsoverdracht op een hoger, gezamenlijk gezag.”²¹¹ Oftewel, de regering gaat in zijn optiek nog steeds niet ver genoeg.

Korthals, partijgenoot van minister Stikker, sprak zijn tevredenheid uit over het achterlaten van het neutraliteitsdenken. Het is frappant te noemen dat hij in zijn pleidooi de gedragingen van Veiligheidsraad van de VN ten tijde van de Indonesische kwestie bekritiseerde. Want zijn kritiek spitste zich toe op het vetorecht en de dominantie van de machtige leden.²¹² Maar nu de Nederlandse regering onder leiding van Stikker lid zou worden van een orgaan met een vergelijkbaar intergouvernementeel karakter bleef er niets anders dan lof over van Korthals. De VVD’er was wellicht niet de meest uitgesproken voorstander van het federalisme. Bruins Slot was daarentegen wel beduidend positiever in 1948. In dit debat zette hij echter zijn vraagtekens bij de voortgang van

---

²⁰⁷ Brouwer, ‘Tussen droom en daad. Parlement en Europese integratie, 1948-1950’, 43-45

²⁰⁸ ‘Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 03-02-1949’, 1161, geraadpleegd 1 november 2021, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000080970>.

²⁰⁹ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 03-02-1949, 1161.

²¹⁰ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 03-02-1949, 1161.

²¹¹ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 03-02-1949, 1161.

²¹² Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 03-02-1949, 1162.

het federalisme en het begrip zelf.²¹³ Hij trachtte een concreet beeld te schetsen over wat een federatie precies inhield, hij wees daarbij naar de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie en Zwitserland. Waarop hij zich vervolgens afvroeg of wat men in de Benelux en de Westerse Unie aan het doen was hiermee rijmde.²¹⁴ Hij zette zijn vraagtekens bij de vorm van de Raad van Europa. Want moest het federalisme per se gerealiseerd worden in de vorm van een organisatie met een Assemblée en een Comité van Ministers puur omdat de Volkenbond en de VN die ook hadden? Gedurende het gehele debat sprak niemand over de eerdere moties, het lijkt er niet op dat deze nog behoorde tot het collectieve geheugen van het parlement.

Een dag later beantwoordde minister Stikker de Kamervragen en sprak hij uitgebreid over et uitbreiden van de Kamercommissie, de financiële vergoeding voor Kamerleden, de Westerse Unie en Duitsland, maar nauwelijks over de Raad van Europa.²¹⁵ Spaarzaam sprak Stikker over het federalisme. Er moest weliswaar een forum komen, maar dit kon niet een constructie zijn die ‘ingrijpender’ was dan de VN.²¹⁶ Dit is vrijwel het tegenovergestelde van wat de woordvoerders in de Tweede Kamer wilden, zij uitten juist veel kritiek op het functioneren van de VN. Stikker reageerde niet direct op de moties, maar reageerde wel op de opmerkingen van Van der Goes een dag eerder. Hij sprak tegen dat er sprake moest zijn van een Nederlandse stuwende kracht, maar pleitte voor terughoudendheid.²¹⁷ Vervolgens legde Stikker concreet uit hoe de Raad van Europa er uit zou zien met een *Comité* ministériel en een *Corps consultatif*. Het Comité was de intergouvernementele tak waarin de ministers zouden zetelen. Stikker gaf aan dat het Corps consultatif, de Assemblée, zou bestaan uit afgevaardigden van de volksvertegenwoordiging.²¹⁸ Precies in lijn met hoe Van der Goes het een dag eerder uitsprak. Tevens in lijn met het Franse en niet met het Britse voorstel. Weliswaar met de waarschuwing dat dit nog niet definitief was. De beoogde 23 afgevaardigden van Van der Goes kwamen er volgens Stikker niet, dit werd een geringer aantal. Stikker maakte direct duidelijk dat de Raad van Europa in zijn geheel beperkte bevoegdheden zou hebben zodat het niet zou botsen met andere verdragen.²¹⁹ Van der Goes was er dus op 4 februari van op de hoogte dat de Assemblée zeer beperkte invloed zou hebben en vooral een raadgevend orgaan zou worden.

6.4 De motie Van der Goes en Serrarens III

Op 4 februari diende Van der Goes de derde motie in. Ditmaal opnieuw samen met Serrarens, maar ook mede ondertekend door Schmal, Korthals en Bruins Slot, Kamerleden die onderling toch echt

---

²¹³ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 03-02-1949, 1167.

²¹⁴ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 03-02-1949, 1167.

²¹⁵ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 04-02-1949, 1184.

²¹⁶ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 04-02-1949, 1186.

²¹⁷ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 04-02-1949, 1187.

²¹⁸ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 04-02-1949, 1187.

²¹⁹ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 04-02-1949, 1187-88.

verschillende opvattingen hadden over het federalisme en Europese eenwording. Vlak voor het indienen sprak Van der Goes zijn tevredenheid uit over het Nederlandse beleid en de functionalistische weg die zij was ingeslagen. Met deze derde motie wilde hij enerzijds oproepen tot verzoening tussen de Britse en de Belgisch-Franse gedachte en anderzijds ook duidelijk een uitspraak doen in de federalistische richting.²²⁰ Van der Goes was een tegenstander van de tegenstelling tussen het federalisme en functionalisme en wilde voorkomen dat er twee kanten zouden ontstaan in de discussie.²²¹ Maar met deze motie lijkt hij dit toch te doen ten gunste van de federalistische kant. Hij benoemde in de motie dat 'volksinvloed' niet mag worden gemist in de internationale rechtsorde en dat de Assemblée internationaal invloed kon uitoefenen.

De behandeling van de motie vond plaats op 8 februari en voordat het debat daadwerkelijk kon beginnen diende Van der Goes een gewijzigde tekst in. Van der Goes en Serrarens vreesden dat zij werden ingehaald door de ontwikkelingen in Europa en de komst van de Raad van Europa.²²² De aangepaste tekst van de motie die op 8 februari werd behandeld luidde als volgt:

*„De Kamer, gezien haar uitspraak van 19 Maart 1948 (Stuk 764) betreffende een blijvende aaneensluiting van Staten, en die van 23 April 1948 (Stuk 761) betreffende de opbouw van een rechtsgemeenschap van democratische Staten in federaal verband; van oordeel, dat de in laatstgemelde motie uitgedrukte gedachte van doelverbanden, waarbij, voor zover mogelijk en wenselijk, gezag dient te worden opgedragen aan bijzondere bovennationale organen, aanvulling behoeft; van gevoelen, dat ook op internationaal terrein rechtstreekse volksinvloed niet kan worden gemist: spreekt als haar mening uit, dat gezocht dient te worden naar de vereniging van de bovengemelde denkbeelden: enerzijds die van aan de Regeringen gesubordineerde doelverbanden, waarin, naast het element van ambtelijke deskundigheid, plaats dient te zijn voor deskundigheid uit het vrije maatschappelijke leven: anderzijds die van een Europese Assemblee welke in overleg met de Parlementen wordt samengesteld; nodigt de Regering uit, bij de uitwerking van het op 28 Januari 1949 te Londen genomen besluit tot vorming van een Raad van Europa te bevorderen, dat in het in te stellen Raadgevend Lichaam de vrije meningsuiting en de vrije besluitvorming volledig tot haar recht zullen komen, en gaat over tot de orde van de dag.“.*²²³

In de motie werd opgeroepen tot het verenigen van denkbeelden, waarmee men doelde op de lijn van de regering met de woorden 'aan de Regeringen gesubordineerde doelverbanden'. De derde motie deed voor het eerst de regering weer spreken over de voorgaande versies. Stikker zag de

---

²²⁰ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 04-02-1949, 1189.

²²¹ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 83.

²²² Harryvan en Harst, *Verloren consensus*, 29.

²²³ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 08-02-1949, 1196.

moties als een soort samenvatting van de wijze waarop de volksvertegenwoordiging dacht over Europa.²²⁴ Hij gaf aan in principe niets tegen te hebben op de ‘doelverbanden’ of het aantrekken van mensen uit het ‘maatschappelijk leven’ naast ambtelijke vertegenwoordigers. De regering stond niet onwelwillend tegen de motie, de tekst was immers erg zorgvuldig gekozen om zo breed mogelijk steun te kunnen verzamelen. Stikker lijkt direct de angel uit het debat te halen door niet of nauwelijks in discussie te gaan met Van der Goes en zijn ambtsgenoten. De motie werd ten slotte aangenomen zonder dat het tot een hoofdelijke stemming kwam.²²⁵

Het is niet helemaal duidelijk wat zich heeft afgespeeld tussen de initiële tekst op 4 februari en de herziene motie op 8 februari. Uit de literatuur blijkt dat slechts één Kamerlid bezwaar had aangetekend tegen de oorspronkelijke tekst.²²⁶ Waar bij de eerste twee moties lange discussies ontstonden in het parlement over de verschillende opvattingen over wat het federalisme inhield voor de verschillende partijen, was het bij de derde motie angstvallig stil. Door de discussie die ontstond in maart 1948 over de eerste moties kregen Van der Goes en Serrarens door dat er brede steun nodig was. Om deze brede steun te verkrijgen moesten er logischerwijs concessies gedaan worden. In een periode waarin begrippen als federalisme en eenwording zeer vaag waren en de verschillende partijen hier uiteenlopende gedachten bij hadden zal het dan ook geen verrassing zijn dat de motie verwaterde. Op de CPN na was vrijwel iedereen voor internationale samenwerking, het was immers onontkoombaar.²²⁷ Er valt ook iets te zeggen voor het idee dat de eerste moties in 1948 een impulsieve reactie waren op de situatie in Tsjechië-Slowakije. De handelingen op 18 en 19 maart stonden vol met anticommunistische sentimenten en men ging de vergelijkingen met het nationaalsocialisme en de N.S.B. bepaald niet uit de weg. Het ‘communistische spook’ kan enerzijds bedreigend genoeg aangevoeld hebben voor de parlementariërs zodat zij eenwording als de juiste tegenactie zagen of anderzijds werd deze situatie wellicht gebruikt als opportunisme. Er mag niet vergeten worden dat Kamerleden zoals Van der Goes, Serrarens, Bruins Slot, Schmal etc. al actief waren op het internationale toneel. In de talloze Europese bewegingen in Europa zochten deze gelijkgestemden elkaar actief op en kenden zij dezelfde onduidelijke doelen met een federaal Europa. Een logisch gevolg zou zijn dat hier de verwachtingen rezen en men vervolgens in de Tweede Kamer van een koude kermis thuiskwam. Het hebben van hoge verwachtingen, maar geen bijbehorend plan zorgt ervoor dat het de regering en andere Kamerleden makkelijk werd gemaakt om de moties te bekritisieren of zelfs af te schieten. De moties die ten slotte werden aangenomen

---

²²⁴ ‘Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 08-02-1949’, 1198, geraadpleegd 1 november 2021, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000080972>.

²²⁵ Heerikhuizen, *Pioniers van een verenigd Europa*, 84.

²²⁶ Maas, Clerx, en Brouwer, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III*, 1996, 124.

²²⁷ De Bruin, *Elastisch Europa. De Integratie van Europa En de Nederlandse Politiek, 1947-1968*, 19–21.

spraken in de tekst juist hun goedkeuring uit over de weg die de regering zelf was ingeslagen. De eisen waren verder dermate vaag dat het de minister eenvoudig werd gemaakt om deze als het ware te negeren. Toch is de keuze van enkele historici om deze motie een prominente rol te geven is wel enigszins te begrijpen. Na de Tweede Wereldoorlog zien we een parlement dat zich actiever gaat bemoeien met het buitenlandse beleid. In deze periode ontstonden allerlei Europese organen en werden de onderlinge banden tussen de Europese landen hechter. De initiële tekst van de eerste motie in combinatie met de stemuitslag in het parlement kunnen inderdaad de suggestie wekken dat er kamerbrede steun was voor een Europese federatie. Maar daarbij mag niet vergeten worden dat men hier zeer verschillende opvattingen bij had. Er was geen consensus over wat een federaal Europa inhield. Bovendien zijn de moties in het geheugen van de Tweede Kamer na een jaar al in vergetelheid geraakt, tijdens de debatten over de Raad van Europa worden ze niet aangehaald. In de memoires van Van der Goes overheerst teleurstelling wanneer het gaat over de Raad van Europa.²²⁸ Dit terwijl hij aan de hand van de antwoorden van Stikker precies wist wat er ging komen. Hij lijkt net zoals menig federalist het slachtoffer te zijn geworden van zijn eigen te hoge verwachtingen.

---

²²⁸ Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 197.

7. Hoe het functionalisme het federalisme inhaalde

7.1 Inleiding

De moties kunnen dus niet gezien worden als een beginpunt van Europese integratie in de Nederlandse politieke geschiedenis. De vraag die blijft hangen is, waar is dit beginpunt dan wel? De moties worden neergezet alsof zij het idee van Europese integratie op de agenda hebben gezet. De handelingen geven echter niet de impressie dat de indieners de Tweede Kamer mee kregen in hun verhaal. Ook al was op de CPN na was vrijwel iedereen ervan overtuigd dat er een bepaalde vorm van Europese samenwerking aan zou komen. Volgens de marxistische benadering op de geschiedschrijving kan gesteld worden dat Nederland zich mee lieten bewegen met de golfbewegingen van die tijd. Vanaf 1950 zien we plannen opkomen die Europa trachten te verenigen via een functionalistische weg. De dag waarop Schuman zijn plan presenteerde voor de EGKS, 9 mei 1950, wordt in Europa nog steeds gezien als de dag waarop het allemaal begon. De Nederlandse regering was aanvankelijk geen voorstander van dit plan, binnen de ministerraad lagen enerzijds minister-president Drees en minister van Financiën Lief tinck (beiden PvdA) overhoop met de minister van Landbouw Mansholt (PvdA) en minister van Economische Zaken Van den Brink (KVP).²²⁹ In de Tweede Kamer was men afhankelijk van de regering voor de informatievoorziening over de Europese onderhandelingen. Het hielp hierbij niet dat Stikker regelmatig de debatten niet kon bijwonen vanwege zijn verblijf in het buitenland.²³⁰ Men leek mede hierom niet goed op de hoogte van wat er zich in het buitenland rondom dit voorstel afspeelde. Het federalisme van Van der Goes en Serrarens werd ingehaald door het door de bestuurders gesteunde functionalisme.

7.2 De Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS)

De EGKS wordt door de meeste academici gezien als het daadwerkelijke begin van de verzameling instituties die vandaag bekend staan als de Europese Unie. Het gehele proces in Europa liep alles behalve makkelijk, omdat de eerste voorstellen uit de Franse hoek kwamen.²³¹ Dit leidde bij veel landen, waaronder Nederland, tot argwaan en terughoudendheid. Deze impasse tussen Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk werd in het begin van het jaar 1950 doorbroken. In *Reis naar het Continent* van Segers en *De Passage naar Europa* van Luuk van Middelaar wordt uitgebreid beschreven hoe dit tot stand kwam door het toedoen van grote namen zoals Robert Schuman en Jean Monnet. Als Franse minister van Buitenlandse Zaken drong Schuman juist aan op verzoening

---

²²⁹ Segers, *Reis naar het continent*, 79–81.

²³⁰ Jan Ramakers, *Kabinet-Drees II (1951-1952)* (Nijmegen: Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, 1997), 650, [https://www.ru.nl/cpg/publicaties/serie-parl-geschiedenis/kabinet-drees-ii-\(1951-1952\)/](https://www.ru.nl/cpg/publicaties/serie-parl-geschiedenis/kabinet-drees-ii-(1951-1952)/).

²³¹ Luuk van Middelaar, *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin* (Groningen]: Historische Uitgeverij, 2009), 202–3.

met de Duitsers in tegenstelling tot zijn voorganger Georges Bidault. In april 1950 kwam Jean Monnet, topambtenaar op het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken, met een voorstel om de Franse en Duitse kolen- en staalindustrie onder gemeenschappelijk gezag te brengen.²³² Deze industrieën waren essentieel voor oorlogvoering, door deze onder één orgaan te brengen zou een toekomstig conflict tussen de Duitsers en Fransen moeten worden voorkomen. De Duitse bondskanselier Konrad Adenauer greep de kans met beide handen aan. Voor het eerst sinds het eindigen van de oorlog zou Duitsland op gelijke voet lid worden van een internationale organisatie.²³³

Uiteindelijk werd op 18 april 1951 in Parijs het verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) gesloten. Dit ging echter niet zonder slag of stoot, uitgerekend Nederland vertraagde dit proces en zorgde voor irritatie bij Monnet.²³⁴ De delegatie van Nederland had zijn bedenkingen bij het supranationale orgaan dat Monnet voorstelde.²³⁵ Alhoewel Nederland niet even kritisch was als het Verenigd Koninkrijk, schaarden de twee landen zich wel samen in het kritische kamp dat zich niet populair maakte bij de andere onderhandelaars. Monnet had een duidelijke visie op een Europese federatie, een visie waarin de EGKS een eerste stap zou zijn. Deze organisatie zou een blauwdruk zijn van de latere Europese instituties. Er zou een zogenaamde Hoge Autoriteit, Raad van Ministers, parlement dat bestond uit parlementariërs afkomstig uit de lidstaten en een eigen gerechtshof komen. Het aspect van het parlement zou politici zoals Van der Goes moeten aanspreken. In zijn memoires omschreef hij 9 mei als 'de dag van de bom' doelend op het onverwachte aspect van het plan.²³⁶ De opzet zou hem initieel moeten zijn bevallen, aangezien hij een uitgesproken voorstander was van een Europees parlement. Jaren later schreef hij er vooral kritisch over, hij was er als het ware ingetuind. Zo schreef hij dat Stikker, "één van de grote saboteurs van Europa", één van de hoofdverantwoordelijken was voor het verpesten van de federale mogelijkheden die de EGKS bood.²³⁷ Het was inderdaad zo dat de Nederlandse regering niet veel moest hebben van het supranationale karakter van de Hoge Autoriteit. Men was bang om een speelbal te worden van de grotere machten Duitsland en Frankrijk en drong aan op verdere onderhandelingen.²³⁸ Deze onderhandelingen door Spierenburg en zijn delegatie hebben ertoe geleid dat er naast de Hoge Autoriteit ook de Raad van Ministers werd opgericht, zo kon deze intergouvernementele Raad controle uitoefenen over de supranationale Hoge Autoriteit.²³⁹ Uitgerekend Nederland heeft bijgedragen aan het corrigeren van de federale structuur van de EGKS

---

²³² *Nederland en de Europese eenwording*, Geschiedenis in veelvoud ; 15 (Den Haag: Nijhoff, 1980), 268.

²³³ Middelaar, *De passage naar Europa*, 204.

²³⁴ Dinan, *Europe Recast*, 59.

²³⁵ Middelaar, *De passage naar Europa*, 71.

²³⁶ Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 211.

²³⁷ Goes van Naters, 217.

²³⁸ Dinan, *Europe Recast*, 56–59.

²³⁹ Middelaar, *De passage naar Europa*, 70–72.

naar een organisatie met een meer intergouvernamenteel en functionalistisch karakter. Deze richting komt niet overeen met de inhoud van de moties die zijn ingediend door Van der Goes en Serrarens. Daarom zou men verwachten dat de federalisten in het parlement hier hun vraagtekens bij zouden zetten.

7.3 De Tweede Kamer over de EGKS

Nadat de wijzigingen waren doorgevoerd en het plan enigszins aan federale inhoud had ingeboet ondertekende de Nederlandse regering in april 1951 het verdrag in Parijs.²⁴⁰ Later dat jaar stemde ook de Tweede Kamer er met een grote meerderheid voor. In de literatuur wordt niet besproken hoe dit eraan toe ging, de instemming wordt gepresenteerd als vanzelfsprekendheid.²⁴¹ Eigenlijk op een vergelijkbare manier als men schrijft over de moties van Van der Goes en Serrarens. Slechts de communisten stemden tegen, de rest van het parlement was zogenaamd unaniem voorstander. Na het bestuderen van de handelingen blijkt dat dit beeld genuanceerd moet worden. Een belangrijk punt dat hierbij gemaakt moet worden is dat men in Den Haag niet altijd even goed op de hoogte was van de Europese ontwikkelingen. Segers spreekt in zijn boek *Reis naar het continent* over een Nederlandse regering die overrompeld werd door het Schuman-plan. De diplomaten waren niet op de hoogte en toen het plan eenmaal gepresenteerd werd kwam het voor hen vooral als een verrassing.²⁴² In Den Haag ontstonden veel vraagtekens bij het supranationale karakter van de Hoge Autoriteit. Maar men was ook gematigd positief over enkele aspecten, zoals over het idee om West-Duitsland door middel van politieke en economische samenwerking weer te betrekken bij Europa.²⁴³ Door historici wordt gesuggereerd dat men in Nederland simpelweg geen keuze had om mee te doen met het plan van Schuman aangezien de Nederlandse economie tot op een hoog niveau afhankelijk was van West-Duitsland.²⁴⁴ De Nederlandse regering wilde maar al te graag de economische baten, maar stond wantrouwend tegenover het supranationalisme en trachtte dit dus ook te beperken tijdens de onderhandelingen.²⁴⁵

Alhoewel de Franse stappen in Nederland lang ongezien bleven werd er na de presentatie op 9 mei al gauw over gesproken in het parlement. Op 11 mei spraken een aantal parlementariërs en minister van Economische Zaken Van den Brink elkaar in de Tweede Kamer over het onlangs voorgestelde Schuman plan.²⁴⁶ In dit debat is te zien dat het nog verre van duidelijk is hoe dit plan eruit behoorde te zien. Inmiddels was bekend dat er weliswaar een Europees bestuurslichaam zou

---

²⁴⁰ Segers, *Reis naar het continent*, 317.

²⁴¹ Aarts en Kolk, *Nederlanders en Europa*, 44–45.

²⁴² Segers, *Reis naar het continent*, 74–84.

²⁴³ Ramakers, *Kabinet-Drees II (1951-1952)*, 654.

²⁴⁴ Segers, *Reis naar het continent*, 77.

²⁴⁵ Ramakers, *Kabinet-Drees II (1951-1952)*, 652–53.

²⁴⁶ Handelingen Tweede Kamer 1949-1950, 11-05-1950.

komen, maar nog niet in welke vorm. Wel juichten de meeste parlementariërs zoals Korthals, Gortzak en Posthumus dit voorstel om tot concrete Europese integratie te komen toe.²⁴⁷ De laatstgenoemde pleitte er zelfs voor om het beleid van deze nieuwe organisatie puur via de regeringen zelf te laten verlopen, een intergouvernementele aanpak dus.²⁴⁸ Weerstand tegen het plan komt opnieuw slechts van de communisten. Hoogcarspel van de CPN was zeer cynisch, dit plan was in zijn optiek niets anders dan een verspilling van belastinggeld.²⁴⁹ En het oorspronkelijke doel van de EGKS, toekomstige oorlogen onwaarschijnlijk maken door de industrie onder één gezag te brengen, werd door de Kamerleden van de CPN belachelijk gemaakt. Voor hen was er slechts één voorbeeld te noemen van een natie die haar best deed dit doel te bereiken en dat was uiteraard de Sovjet-Unie.²⁵⁰

Het zal geen verrassing zijn dat Van den Brink een groot voorstander was van economische integratie, hij wilde immers een grotere afzetmarkt voor de Nederlandse industrie. Hij stond bekend als een pragmaticus in hart en nieren.²⁵¹ Initieel had het zijn voorkeur uit om de markt verder te liberaliseren via de OEES, maar vanwege de afhankelijkheid van West-Duitsland had hij vrijwel geen keuze en moest hij het Schuman plan aanvaarden.²⁵² Tijdens het behandelen van het plan op 11 mei horen we hem uitsluitend praten over de economische kant van dit verdrag, aan de bijkomende instituties maakte hij geen woorden vuil. De moties van Van der Goes en Serrarens worden op 11 mei door niemand aangehaald, het woord federalisme werd tevens door niemand in de mond genomen. Alhoewel men in de Tweede Kamer slecht op de hoogte van de inhoud van dit voorstel was, was het wel degelijk algemeen bekend dat het plan van Monnet en Schuman niet slechts bedoeld was om conflicten te voorkomen in de toekomst. Zij wilden door economische integratie Europa stapsgewijs doen veranderen in een 'bovenstatelijke gemeenschap'.²⁵³

7.4 Het verdrag als eerste concrete stap naar Europese integratie

Nadat het verdrag door de zes mogendheden getekend was diende het uiteraard nog geratificeerd te worden in de nationale parlementen. Dit proces begon in Europa aan het einde van 1951, zonder al teveel problemen werd het verdrag door alle nationale parlementen goedgekeurd.²⁵⁴ Niet alleen in Nederland, maar in vrijwel elk van de zes landen kwam het verzet uitsluitend van de communisten en

---

²⁴⁷ Handelingen Tweede Kamer 1949-1950, 11-05-1950, 1778–82.

²⁴⁸ Handelingen Tweede Kamer 1949-1950, 11-05-1950, 1782.

²⁴⁹ Handelingen Tweede Kamer 1949-1950, 11-05-1950, 1784.

²⁵⁰ Handelingen Tweede Kamer 1949-1950, 11-05-1950, 1784.

²⁵¹ Segers, *Reis naar het continent*, 57.

²⁵² Segers, 76–77.

²⁵³ Segers, 72.

²⁵⁴ Dinan, *Europe Recast*, 60–61.

conservatieve nationalistische partijen op de rechterflank.²⁵⁵ In Nederland stemde de Tweede Kamer op 31 oktober 1951 met een overgrote meerderheid in met het lidmaatschap.²⁵⁶ Dat wil niet zeggen dat het debat niet relevant is, hier komen namelijk wel bepaalde zaken aan het licht. Bovendien is er van de eerder aangenomen richtlijn voor het kabinet, dat wil zeggen de moties van Van der Goes en Serrarens opnieuw geen melding gemaakt. Wel komen beide heren en de medeondertekenaars wel uitgebreid aan het woord.

Schmal was ronduit positief over het voorstel en beargumenteerde door een stuk van het partijprogramma van de CHU te citeren: *“Inzonderheid worde gestreefd naar verwezenlijking van de federatieve samenwerking op democratische grondslag binnen Europa, waartoe eenparige inperking van de soevereiniteit van de betrokken staten zo nodig aanvaardbaar is.”*²⁵⁷ Dit is natuurlijk geen nieuw inzicht ten opzichte van enkele jaren geleden. Wat wel interessant is dat Schmal hierna aangaf dat hij het Schumanplan als eerste concrete stap zag richting de integratie van Europa: *“Het historisch perspectief, dat ons het plan-Schuman doet zien als de eerste, uitermate belangrijke stap op de weg naar integratie van ons werelddeel....”*²⁵⁸ Anders dan bij internationale groepen zoals de Europese Beweging stond er nu volgens Schmal eindelijk iets op de agenda waar niet slechts: *“praatgrage lieden gelegenheid krijgen hun lust tot beschouwelijkheid bot te vieren”*.²⁵⁹ Schmal was ronduit kritisch over eerdere Europese organisaties, dit waren slechts ‘puur esthetische aangelegenheden’. Deze Gemeenschap voor Kolen en Staal was volgens hem meer dan slechts het verenigen van de markt van enkele goederen, maar een daadwerkelijk startschot. Zijn kritiek richtte zich tevens op de afwezige Stikker; *“een man die verre reizen maakt en die mitsdien veel kan verhalen, maar die veelal verre blijft van ’s lands vergaderzalen”*.²⁶⁰ Over een mogelijk Europees Parlement in de EGKS, de Assemblée, sprak hij de wens uit dat dit orgaan grote betekenis zou krijgen. De Nederlandse regering was hier tijdens onderhandelingen juist pertinent op tegen en wilde het zwaartepunt van de macht leggen bij het intergouvernementele Comité van Ministers.²⁶¹ Dit leidde tijdens het debat vreemd genoeg niet tot discussie. Waar Schmal door bijvoorbeeld Van Heerikhuizen wordt neergezet als een federalist komt hij tijdens het behandelen van de debatten in 1951 niet dermate overtuigd over. Zo was hij bang voor een ‘wirwar’ aan Europese instituties zonder samenhang en bleef hij volhouden dat er niet zoiets bestond als een ‘Europees burgerschap’.²⁶² Hij gaf expliciet aan vooral Nederlander te zijn en begreep de federalisten die zich Europeanen noemden

---

²⁵⁵ Dinan, 63.

²⁵⁶ Harryvan en Harst, *Verloren consensus*, 43.

²⁵⁷ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 160.

²⁵⁸ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 160.

²⁵⁹ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 160.

²⁶⁰ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 161.

²⁶¹ Middelaar, *De passage naar Europa*, 70–72.

²⁶² Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 161.

niet. De EGKS was volgens hem de eerste stap in een ‘pilgrim’s progress’, een reis die slechts kon slagen met de hulp van God.²⁶³

Van van der Goes, die aangaf dat Europees federalisme zijn alles verslindende interesse werd, zou men wellicht een gepassioneerd pleidooi verwachten waarin hij uiteenzette hoe hij dit functionele verdrag liever had gezien.²⁶⁴ Hij zag bij het betreden van de vergaderzaal dat er overeenstemming heerste en vroeg zich af in hoeverre een diepgaand debat nog nodig zou zijn.²⁶⁵ Frappant, aangezien de EGKS inherent een functioneel en intergouvernementeel verdrag was, iets dat niet geheel in lijn was met zijn eerdere moties. Wellicht leidde zijn belangstelling voor een verenigd Europa tot een verblindend enthousiasme dat hem elk verbindend voorstel deed steunen. Van der Goes zag de Hoge Autoriteit als: “Een supranationaal gezagsorgaan voor één speciale bemoeiing”.²⁶⁶ Het was slechts een ‘Europese bedrijfsorganisatie’ die enkel en alleen één doel kreeg, het verenigen van de markt voor kolen en staal. Dit alles bedoelde hij niet positief, hij gaf aan zelfs enigszins bevreesd te zijn voor super-etatisme (staatsinterventie). Maar in plaats van onderbouwde kritiek te leveren op deze punten en de gebrekkige Assemblee, richtte zijn blik zich op aspecten van het verdrag die haast omschreven kunnen worden als randzaken. Zo beklagde hij zich over het feit dat er vier officiële talen zouden worden gebruikt voor de documentatie: “wat een papier, wat een tijdverspilling!”.²⁶⁷ Tevens wilde hij graag dat de Assemblee in Straatsburg zou worden gevestigd. Tot slot zette Van der Goes zijn vraagtekens bij het volkenrechtelijke aspect van de EGKS, in zijn optiek het belangrijkste discussiepunt.²⁶⁸ Van der Goes vroeg zich af of de EGKS zelf soeverein was en onafhankelijk verdragen kon sluiten met andere mogendheden. Hierna besteedde hij vooral veel aandacht aan de definiëring van ‘soevereiniteit’, door onder andere Tocqueville aan te halen in zijn betoog.²⁶⁹ Deze naam wordt tegenwoordig genoemd als het over de supranationaliteit van de Europese Unie gaat. Hij noemde het verdrag tot slot: “een eerste stap naar reële samenbundeling van het versplinterde Europa”.²⁷⁰ Dit doet vermoeden dat hij tot inkeer is gekomen wat betreft zijn eigen voorkeur voor het federalisme en een heus Europees Parlement. Wellicht is Van der Goes gaan inzien dat deze stappen te groot waren en dat een functionele en economische benadering de juiste zou zijn.

---

²⁶³ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 162.

²⁶⁴ Mreijen, *De rode jonker*, 203.

²⁶⁵ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 161.

²⁶⁶ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 162–63.

²⁶⁷ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 164.

²⁶⁸ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 164.

²⁶⁹ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 165.

²⁷⁰ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 165.

Voor de KVP nam niet Serrarens het woord, maar zijn partijgenoot Klompé. Zij was binnen de partij inmiddels belast met de portefeuille van Buitenlandse Zaken. Ook zij stelde net zoals Schmal dat de Tweede Kamer op 30 oktober de 'eerste steen legde voor het Europese huis'.²⁷¹ Klompé zag het verdrag vooral als een wijze voor het bewerkstelligen van vrede in Europa en als permanente oplossing voor de historische spanning tussen Frankrijk en Duitsland. In haar argumentatie spreekt ze over de 'onontkoombaarheid' die Robert de Bruin beschrijft in *Elastisch Europa*.²⁷² Klompé was duidelijk over haar voorkeur voor een supranationaal orgaan á la Hoge Autoriteit in plaats van een Assemblée.²⁷³ Bij Klompé, een politica die aanvankelijk het federalisme met veel overtuiging aanhing, zien we tijdens dit debat dat dit vage federalisme is ingeruild voor een realistisch federalisme. De functionele weg van de EGKS is volgens haar inmiddels de enige juiste, de samenwerking op één vlak zal zich onvermijdelijk uitbreiden tot integratie op andere gebieden.²⁷⁴ Ook zij ziet het Schumanplan dus als daadwerkelijk startpunt van de Europese integratie, aan de Raad van Europa of de voorgaande moties van Van der Goes en haar partijgenoot besteedde ze geen aandacht. Opmerkelijk is ook dat Klompé aangaf niet te willen 'sleutelen' aan de constructie die door de regering was onderhandeld met de andere lidstaten. Want, als de regeringen dermate veel moeite hebben gedaan om een evenwicht te creëren tussen de instituties, dan zou het volgens Klompé niet de bedoeling moeten zijn dat nationale parlementen hier via 'eenvoudige wijzigingsprocedures' iets aan gingen veranderen.²⁷⁵ Net zoals tijdens de debatten rondom de moties van Van der Goes en Serrarens is er een haast blind vertrouwen dat de regering de juiste weg zou inslaan. Door de regering te complimenteren voor haar progressie op dit gebied, maakt men het voor zichzelf moeilijker om haar bij te sturen of te bekritisieren op datzelfde gebied. In al hun enthousiasme vergaten de ondertekenaars van de moties een kans te benutten om hun eerder genoemde voorkeuren aan te kaarten in dit debat. Dit was bijvoorbeeld heel duidelijk waarneembaar tijdens de spreektijd van Kamerlid Welter namens de Katholiek Nationale Partij.²⁷⁶ Hij sprak uitgebreid zijn bewondering uit voor het doen en laten van de regering.²⁷⁷ Ook hij vond het EGKS-verdrag de eerste concrete stap naar een toekomstig federaal Europa. Welter stelde net zoals Klompé en anderen dat gezien de geopolitieke situatie in Europa men bij een gebrek aan samenwerking een speelbal zou worden van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie.²⁷⁸

Hetzelfde sentiment is te horen bij Frans-Joseph van Thiel (KVP), hij begon net zoals velen zijn

---

²⁷¹ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 165.

²⁷² De Bruin, *Elastisch Europa. De Integratie van Europa En de Nederlandse Politiek, 1947-1968*, 45–83.

²⁷³ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 166.

²⁷⁴ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 166.

²⁷⁵ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 168.

²⁷⁶ Niet te verwarren met de KVP, de KNP was een partij opgericht als voortzetting van de lijst-Welter in 1948.

²⁷⁷ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 188.

²⁷⁸ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 189.

betoog met zijn bewondering voor de rol van de regering en het plan van Schuman in zijn algemeenheid.²⁷⁹ De economische integratie die de EGKS bevordert, bevordert volgens hem naast groeiende welvaart ook politieke integratie op termijn. Korthals van de VVD beschreef het wellicht nog als beste toen hij het woord kreeg na Van Thiel. Hij stelde dat er een duidelijke meerderheid was die de eenwording van Europa met 'hartstocht' bepleitte. Maar vooralsnog was er weinig concreets bereikt door deze voorstanders, hetgeen verwachtingen deed temperen.²⁸⁰ Volgens Korthals had dit te maken met het feit dat er een bovennationale organisatie opgericht diende te worden die bevoegdheden van de nationale overheden zou krijgen. Een grote stap waar men in deze nationale overheden enigszins bevreesd tegenaan keek. Zolang men in abstracte zin pleitte voor Europese eenwording was haast iedereen unaniem voor, er heerste dan een jubelstemming. Zodra er werd gevraagd om offers, zoals het overdragen van bevoegdheden, werd men terughoudend. Met als gevolg dat er geen concrete stappen werden genomen. Korthals zei dat de EGKS dit eindelijk doorbrak. De droombeelden van een Europese federatie werden ingeruild voor een eerste concrete stap richting Europese eenheid. Korthals zag dit net zoals Klompé als onvermijdelijk. Europa diende een eigen machtsblok te worden tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, een 'gelijkwaardig gesprekspartner'.²⁸¹ Tevens sprak hij zijn steun uit voor het relatief machtige Comité van Ministers en de rol die de Nederlandse overheid speelde bij deze specifieke ontwikkeling.²⁸² Het moest volgens hem niet zo zijn dat men de nationale belangen uit het oog zou verliezen.

Tijdens de behandeling van het verdrag kreeg de VN ook opnieuw kritiek. Bruins Slot noemt het tekenen van het EGKS-verdrag niet alleen belangrijker en groter dan het toetreden tot de VN, maar hij verwacht ook dat dit tenminste geen 'Spielerei' zou blijken.²⁸³ Ook was het groter dan het lidmaatschap van de Raad van Europa, want: "hier treden wij uit de sfeer van de consultatie in die van decisie".²⁸⁴ De nieuwe rechtsorde zou een einde maken aan de chaos, verwarring en interne verdeeldheid in Europa meende hij. Hij gaf de regering groot gelijk dat er een 'bescheiden' stap werd gemaakt en niet direct werd overgegaan tot een Europees Parlement met veel bevoegdheid. Want, zo stelt Bruins Slot: "De ervaring leert, dat het menselijke vermogen om op internationaal gebied tot werkelijk goede resultaten te komen zeer zwak is".²⁸⁵ Het overdragen van bevoegdheden diende daarom uiterst zorgvuldig te gebeuren. Overigens was dit punt ook terug te zien in het pleidooi van Welters, die zich eveneens beklagde over de VN. Volgens hem voerden binnen de VN 'allerlei

---

²⁷⁹ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 170.

²⁸⁰ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 172.

²⁸¹ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 173.

²⁸² Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 175.

²⁸³ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 182.

²⁸⁴ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 182.

²⁸⁵ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 182.

halfbakken jonge Staten' het woord zonder kennis, ervaring en wijsheid. Hij ging zo ver om de VN onhoudbaar te noemen, het Angelsaksische blok zou het misbruiken om suprematie over West-Europa uit te voeren.²⁸⁶

Bruins Slot pleitte voor een pragmatische aanpak in de lijn van Stikker. Zo zei hij: "Alleen datgene, wat die nationale zelfstandigheid, niet meer dragen kan, dat zij als het ware van zich af moet stoten, komt in aanmerking voor federalisatie".²⁸⁷ Onder een toekomstige Europese federatie verstond hij een federatie met een confederale structuur. Deze aanpak kreeg ook steun vanuit de PvdA-fractie. Gerard Nederhorst uitte namelijk indirect kritiek op zijn partijgenoot Van der Goes door te stellen dat de bewondering voor Europese integratie weliswaar in zijn ogen positief was, maar dat dit regelmatig uitmondde in weinig concrete integratieplannen die als 'paddenstoelen uit de grond opschoten'.²⁸⁸ De functionele aanpak eerst economieën te integreren had zijn voorkeur. Hij besteedde geen aandacht aan de moties van zijn partijgenoot en vond dat de totstandkoming van Europese integratie nog nooit zo concreet en dichtbij was gekomen als op dat moment. De eerste concrete stap naar Europese eenwording werd volgens Nederhorst met het EGKS gezet.²⁸⁹

De onontkoombaarheid werd dikwijls gekoppeld aan het christendom. Zo sprak Jos Maenen namens de KVP: "*Inderdaad, wij maken bij de instelling van de Gemeenschap een sprong in het duister. Maar tegenover deze gewaagde daad staat de overtuiging, dat West-Europa moet leven en dit slechts dan mogelijk is, als de West-Europese landen gaan inzien, dat de Christelijke cultuur, de welvaart der volken, de democratie en haar vrijheden slechts door een innige samenwerking van allen kunnen worden gered*".²⁹⁰ Bruins Slot sloot zijn pleidooi af met de woorden: "Het wordt met Europa alleen wat, als het een Christelijk Europa blijkt".²⁹¹ Het lijkt alsof men een Europese identiteit wilde bouwen op het christendom. Een soort '*master narrative*' zoals Stefan Berger beschrijft in *The Past as History*.²⁹² In dit boek spreekt hij over een nationale identiteit en de 'ingredients of the national history stew' die nodig zijn om het te bereiden.²⁹³ Voor de "European history stew" lijkt men het christendom te willen aanvoeren als een verbindend aspect. Niet alleen de religie zelf, maar ook vooral de normen en waarden die eraan toe werden geschreven.

Een dag later volgde tevens de repliek van de Minister van Economische Zaken. Van den Brink voerde namens de regering het woord in het parlement, Stikker schitterde door afwezigheid

---

²⁸⁶ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 189.

²⁸⁷ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 183.

²⁸⁸ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 185.

²⁸⁹ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 184.

²⁹⁰ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 178.

²⁹¹ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951, 183.

²⁹² Stefan Berger en Christoph Conrad, *The Past as History: National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015).

²⁹³ Berger en Conrad, 362-63.

waarover reeds door Schmal werd geklaagd. Van den Brink complimenteerde op zijn beurt de Tweede Kamer met de ‘warme instemming’ die het plan ontving, volgens hem was dit in andere nationale parlementen niet het geval. In *Europe Recast* beweert Desmond Dinan juist dat het Nederlandse parlement geen uitzondering was wat dit betrof.²⁹⁴ Van den Brink verdedigde het verdrag op een zeer pragmatische, maar toch ook vergelijkbare manier als Klompé, Schmal en Bruins Slot. Het ging de minister vooral om de economische voordelen die het opleverde, voordelen die essentieel waren wilde Europa zijn economische en politieke rol kunnen behouden. Als minister zette hij zich in voor het bevorderen van een sterke liberale industriepolitiek.²⁹⁵ Een groot afzetgebied zou deze ontwikkeling alleen nog maar verder bevorderen. Hij citeerde zijn Britse collega dat zonder het Schumanplan de ‘meest erge vorm van het nationalisme’ terug kon keren in Europa.²⁹⁶ Het was dus niet alleen een pragmatische manier om meer economische groei te realiseren, maar ook simpelweg essentieel voor het voortbestaan van Europa in de ogen van Van den Brink. Nederland had in zijn ogen altijd veel belang gehad bij de vrije uitwisselingen van goederen en diensten, dit liep volgens Van den Brink als een rode draad door de Nederlandse historie.²⁹⁷

Zijn argumenten voor het verdrag zijn vooral gericht op het economische aspect. Maar hij gaf ook aan dat dit verdrag voor de geïnteresseerden in een federaal Europa zijn politieke voordelen had. Het verdrag zou in zijn optiek de integratie over het ‘dode punt’ helpen waarin het was beland.²⁹⁸ Het debat over het federalisme was volgens hem vastgelopen in ‘vaagheden’ en nu werd het eindelijk concreet. Het was een overgangperiode, het begin van een lange reis. Van den Brink sprak uitgebreid over technische aspecten zoals de kolenprijzen en staalproductie. De vragen die hij van de federalisten in de Tweede Kamer kreeg waren vrijwel allemaal triviaal. Van der Goes wilde weten of het hof in Den Haag zou worden gevestigd en de Assemblée in Straatsburg.²⁹⁹ Maar inhoudelijke vragen over de instituties en hun bevoegdheden had hij niet of nauwelijks. Door het tweemaal moeten wijzigen van zijn moties lijkt hij murw geslagen en elke vooruitgang op het gebied van integratie te accepteren. Als het niet via een federaal Europees parlement kon waarin nationale parlementariërs hun zegje konden doen, dan maar via de functionele weg. Stevige kritiek op het plan en de minister kwamen slechts van Kamerleden Stokvis, de Groot, Hoogcarspel en in mindere mate van Gerbrandy. Het wetsontwerp voor de EGKS werd met een overweldigende meerderheid aangenomen.³⁰⁰ Maar nu ging het niet om een vrijblijvende motie met een uiteindelijk zeer ontlede

---

²⁹⁴ Dinan, *Europe Recast*, 60–63.

²⁹⁵ Segers, *Reis naar het continent*, 57–58.

²⁹⁶ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 31-10-1951, 198.

²⁹⁷ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 31-10-1951, 198.

²⁹⁸ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 31-10-1951, 199.

²⁹⁹ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 31-10-1951, 203.

³⁰⁰ Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 31-10-1951, 215.

tekst, maar een wet die daadwerkelijk het lidmaatschap van de eerste supranationale organisatie in Europa zou bevestigen.

8. Conclusie

Als men het vandaag de dag in de Tweede Kamer heeft over Europa dan is het vrijwel direct duidelijk dat het om de Europese Unie gaat. In debatten hierover bedoelen het kabinet en de volksvertegenwoordiging met "Europa" hetzelfde. Dit onderzoek laat zien dat dit in de periode 1948-1951 niet het geval was. In de Tweede Kamer had men het tijdens de moties van Van der Goes en Serrarens over een federaal Europa dat door een proactief Europees parlement gevuld met idealisten bij elkaar zou worden gebracht. Deze vorm van integratie zou specifiek van bovenaf worden opgelegd door via supranationale organen de landen en burgers met elkaar te verbinden. Het belangrijkste in de optiek van Van der Goes en Serrarens was dat in deze organen nationale parlementariërs verantwoordelijk zouden zijn voor de vertegenwoordiging. Anderzijds zien we bij het Europa van de regering, een veel functionalistischer ingestelde opvatting dat deze integratie van beneden moest komen door middel van het creëren van een gezamenlijke markt en economische afhankelijkheid. Door deze vorm van vereniging zou in de nabije toekomst ook politieke integratie op het continent mogelijk zijn. Deze aanpak was een stuk pragmatischer dan de weinig concrete voorstellen van de federalisten in het parlement. Het is daarom opmerkelijk om te concluderen dat men in de literatuur dit onderscheid niet expliciet maakt.

De functionalistische benadering krijgt onder historici veruit de meeste aandacht. De meeste titels over de geschiedenis van Europese integratie richten zich op de *founding fathers* van de Europapolitiek. De volksvertegenwoordiging lijkt een ondergeschoven kind in de meeste werken over Europese integratie. De vraag die dan resteert is: waarom is dit zo? Een verklaring kan wellicht gezocht worden in de beschikbaarheid van bronnen. Tijdens de jaren 50 en 60 volgden ontwikkelingen op Europees vlak elkaar snel op. Hierbij werden de onderhandelingen gevoerd door de regeringen en haar vertegenwoordigers en stond het parlement aan de zijlijn. De volksvertegenwoordiging was qua informatievoorziening afhankelijk van de overheid en derhalve niet altijd even goed op de hoogte van de ontwikkelingen. Harry van komt in *Europese eenwording in historisch perspectief* daarom ook met een interessante conclusie over de historische concentratie rondom de regeringen en bestuurders. De aandacht onder historici voor Europapolitiek nam vooral toe vanaf 1980, ongeveer ten tijde van de periode waarin een overvloed aan primaire bronnen beschikbaar kwam. Verslagen en notulen van de intergouvernementele overleggen waren 30 jaar na dato niet langer geheim en werden dus geopenbaard. Er kwam een schat aan bronnen vrij in een tijd waarin de functionalistische benadering van Europese integratie al redelijk concrete vormen kreeg. Het zal niemand verbazen dat de Europese Gemeenschap er tijdens de jaren 80 en 90 anders uit zag dan die uit de jaren 50. De instituties uit de jaren 80 doen meer denken aan de huidige instituties van de Europese Unie zoals de Commissie en de Europese Raad die één gezamenlijke begroting hebben.

Als de interesse voor de Europapolitiek in de jaren 80 pas echt op gang komt is het logisch dat men geneigd is vooral te kijken naar de instituties waaraan men het idee van Europese integratie koppelde en zodanig een institutionele bias te ontwikkelen. De federalistische voorstellen rondom de Raad van Europa en Europese parlementen waren inmiddels al enkele decennia geleden. Bovendien bleef hier nog steeds een zekere zweem van vaagheid omheen hangen.

Wanneer historici in hun werken aandacht besteden aan de volksvertegenwoordiging en haar houding ten opzichte van Europa, dan doen zij dit spaarzaam. Wanneer het gaat over de instituties en de verdragen dan lijken de parlementen naast het ratificeren hiervan vrijwel geen enkele rol te spelen. Dit in combinatie met de "onvermijdelijkheid" van het Europese samengaan doet haast denken dat de Nederlandse parlementariërs geen invloed hadden op dit specifieke vlak. Dit terwijl de eerste stappen qua Europese integratie werden gezet in een periode waarin men zich in het parlement meer ging bemoeien met het buitenlandbeleid van de regering. Deze bewering, die door Brouwer en anderen wordt gedaan in de bundels *Parlementaire Geschiedenis van Nederland* lijkt dan enigszins te contrasteren met het beeld dat ontstaat uit de handelingen en het onderzoek naar specifiek Europees beleid. De verklaring hiervoor lijkt vooral dat er twee verschillende Europa's bestonden. De politici in het parlement die zich inspanden voor Europese samenwerking waren vrijwel allen internationaal georiënteerd. Zo had Serrarens bijvoorbeeld veel internationaal contact via de internationale vakbonden waartoe hij behoorde. Van der Goes had op zijn beurt contact met sociaaldemocraten elders in Europa. Dit is een gemene deler onder de federalisten, zij wisten zich buiten de landgrenzen om te verenigen met gelijkgestemden en allerlei Europese clubs op te richten zoals de Pan European Movement en de Europese Beweging. Het Europa waar zij in deze omgeving over dachten leek in verre na niet op het Europa dat de Europese regeringen nastreefden. De Nederlandse federalisten hadden onder elkaar ook allerlei uiteenlopende argumenten die zij gebruikten om hun verhaal kracht bij te zetten. Het ging hen niet zozeer om de economische positie van het continent, maar had vooral veel te maken met veiligheid.

De moties van Van der Goes en Serrarens, vooral de eerste variant, laten duidelijk zien dat ze een reactie waren op de opkomst van het communisme in Europa. De Tweede Wereldoorlog was slechts net voorbij en de wonden hiervan waren nog vers en de schade immens. De eerste motie van Van der Goes en Serrarens werd zeer kort na de Praagse Coup ingediend, tevens vlak na het sluiten van het Pact van Brussel. Dit is alles behalve toeval, zo blijkt uit het bestuderen van de handelingen. Het communisme werd gezien als het nieuwe gevaar voor het Europese continent. De politici die dit betwistten werden weggezet als een vijfde colonne en dikwijls vergeleken met NSB'ers. Een federatie moest een einde maken aan onderlinge verdeeldheid en het onmogelijk maken dat een dergelijke coup in de ondersteunende landen zou kunnen plaatsvinden. Het was ook een christelijk offensief,

de christendemocraten waren in vrijwel elk debat duidelijk over de rol van religie in deze toekomstige federatie. Deze federatie moest opgezet worden met het christelijke geloof als verbindende factor. Verder was er een breed gedeeld ongenoegen over de internationale organisaties die reeds bestonden. Kleine landen zoals Nederland werden in de VN een speelbal van de grotere machten. Een Europese federatie zou hier volgens de federalisten een einde aan maken. De onvrede over de VN had vooral te maken met het optreden hiervan in de Indonesische Kwestie.

Nederland bevond zich aan het einde van de jaren 40 in een soort veranderingsfase. Het land kwam gehavend uit de oorlog, was zijn koloniën kwijt en stond er economisch gezien niet goed voor. Het is daarom niet gek dat enkele parlementariërs een uitweg zagen in het samengaan van Europese landen die een vergelijkbare periode hadden doorgemaakt. Het collectieve lijden, de gedeelde christelijke historie en de gezamenlijke dreiging van het communisme vormden een recept voor een teleologische zoektocht naar een soort eindstation voor Europa. Een Europese federatie met een eigen parlement gevuld door nationale volksvertegenwoordigers klonk in de oren van de federalisten als de oplossing voor alle problemen. Wat zij echter vergaten in hun enthousiasme was een concreet plan hoe men bij dat eindstation diende te komen. Het bleef bij vrijblijvende droombeelden van een soort utopische superstaat. Wellicht iets dat in de verre toekomst realistisch zou zijn, maar op korte termijn vrijwel onmogelijk. Daarbij komt ook dat de federalisten in de Tweede Kamer niet altijd als één verenigd front optrokken. De sociaaldemocraten en de christelijk georiënteerde partijen verweten elkaar weleens een samenzwering om tot een ideologische dominantie in Europa te komen. Dit in combinatie met het vage en weinig concrete karakter van hun ideeën maakte het voor de regering betrekkelijk eenvoudig om dit naast zich te leggen. De moties werden gesplitst en volledig uitgekleeft, het waren nadien al helemaal geen concrete richtlijnen meer voor de regering. Na de wijzigingen bleef er slechts een vrijblijvend advies over dat de regering opriep om "indien gewenst eventueel" over te gaan tot Europese samenwerking. Deze moties een breed gesteunde oproep tot Europese integratie noemen zou ze teveel gewicht geven. Het beschrijven van de moties als een ad-hoc reactie op een buitenlandse gebeurtenis is meer op zijn plaats.

Deze federalistische droom moet los gezien worden van de ontwikkelingen die in het binnen- en buitenland uiteindelijk hebben geleid tot het oprichten van de EGKS. De functionele bottom-up benadering om markten te verenigen staat geheel los van de wensen van de federalisten. In de debatten over de EGKS lijken zij niet of nauwelijks door te hebben dat het juist deze organisatie zal zijn die de basis legt voor de latere Europese Unie. Deze debatten waren een groot contrast met de debatten rondom de moties van Van der Goes en Serrarens. Niet langer ging het om vage ideeën en vrijblijvende wensen. Er lag nu een concreet plan op tafel en de discussie werd nu gevoerd over technische aspecten zoals de kolenprijzen. De moties, die in de literatuur beschreven worden als

“een krachtig bovennationaal geluid” lijken uitgedoofd. De regering werd er bij de behandeling over de Raad van Europa en de ratificatie van de EGKS niet aan herinnerd. De overenthousiaste federalisten waren ingehaald door de realiteit en leken hier vrede mee te hebben. Segers, die in zijn boek niet naar deze moties verwijst, heeft het bij het rechte eind. Deze moties gingen over een ander Europa dan het Europa dat wij vandaag de dag kennen.

9. Literatuur- en bronnenlijst

Literatuur

Aarts, Cornelis Wilhelmus Antonia Maria, en Henk van der Kolk, red. *Nederlanders en Europa: het referendum over de Europese grondwet*. Amsterdam: Bakker, 2005.

Beers, M. C. *Hosting Europe. Local Organisation of the Congress of Europe, The Hague*. Vol. 49, 2009.

Berger, Stefan, en Christoph Conrad. *The Past as History: National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015.

Bijlo, Esther. 'De wederopbouw van Nederland was een economisch wonder, maar kende een zuinige aanloop'. Trouw, 5 mei 2020. <https://www.trouw.nl/gs-ba59444b>.

Bloemen, E. S. A. *Het Benelux-effect: België, Nederland en Luxemburg en de Europese integratie, 1945-1957*. NEHA-series III 17. Amsterdam: NEHA, 1992.

Brouwer, J. W. L. 'Tussen droom en daad. Parlement en Europese integratie, 1948-1950'. *Politieke Opstellen* 11-12 (1992).

Bruins Slot, Jan Albertus. ....*en ik was gelukkig*. Baarn: Bosch & Keuning, 1972.

Camphuis, W. A. F., en C. G. J. Wildeboer Schut. *Europese eenwording in historisch perspectief: factoren van integratie en desintegratie*. ANNO-reeks 861204816. Zaltbommel : Nijmegen: Europese Bibliotheek ; Stichting Annales Noviomagenses, 1991.

Dawson, Christopher. *The Making of Europe; an Introduction to the History of European Unity*. New York, Sheed & Ward, 1945. <http://archive.org/details/makingofeuroperein00dawsrich>.

De Bruin, Robin. *Elastisch Europa. De Integratie van Europa En de Nederlandse Politiek, 1947-1968*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2014.

Dinan, Desmond. *Europe Recast: A History of European Union*. 2nd edition. European Union Series (Palgrave Macmillan (Firm)). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.

Dunn, John. *Setting the People Free*. Princeton: Princeton University Press, 2018.

Goes van Naters, M. van der. *Met en tegen de tijd: een tocht door de twintigste eeuw*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1980.

Guerrieri, Sandro. 'From the Hague Congress to the Council of Europe: Hopes, Achievements and Disappointments in the Parliamentary Way to European Integration (1948-51)'. *Parliaments, Estates & Representation* 34, nr. 2 (2014): 216-27.

Harryvan, Anjo, en J. van der Harst. *Verloren consensus: Europa in het Nederlandse parlementair-politieke debat, 1945-2013*. Amsterdam]: Boom, 2013.

Harryvan, Anjo, en J. van der Harst. *Voor Nederland en Europa: politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid en de Europese integratie, 1945-1975*. Horizonreeks. 189930438. Den Haag : Amsterdam: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis ; Boom, 2001.

Heerikhuizen, A. van. *Pioniers van een verenigd Europa: bovennationaal denken in het Nederlandse parlement (1946-1951)*. S.l.: sn, 1998.

- Heyting, Robert. *Tussen nationalisme en internationalisme: de Britse en de Nederlandse sociaal-democratie, de nationale staat en de Europese integratie*. Deventer: Kluwer, 1992.
- Hollander, Jieskje. 'The Incoming Tide: Dutch Reactions to the Constitutionalisation of Europe', 2013.
- Kaan, L.A. 'De ommezwaai van Bruins Slot'. *Christen Democratische Verkenningen* 3/84 (1984). <https://5dok.net/document/4yrowoyo-de-ommezwaai-van-bruins-slot.html>.
- Kant's Perpetual Peace: A Philosophical Proposal*, 1927.
- Keulen, Mendeltje van. *Going Europe or Going Dutch How the Dutch Government Shapes European Union Policy*. Clingendael Dissertations. Amsterdam: University Press, 2006.
- Kopecký, Petr, en Cas Mudde. 'The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe'. *European Union Politics - EUR UNION POLIT* 3 (1 september 2002): 297–326. <https://doi.org/10.1177/1465116502003003002>.
- Kuiper, Roelof. *Zelfbeeld en wereldbeeld: antirevolutionairen en het buitenland, 1848 - 1905*. Kok, 1992.
- Lipgens, Walter. *Die Anfänge der europäischen Einigungspolitik: 1945-1947. Mit zwei Beiträgen von W. Loth*. Klett, 1977.
- Lipgens, Walter, en Wilfried Loth. *The Struggle for European Union by Political Parties and Pressure Groups in Western European Countries 1945–1950: (Including 252 Documents in Their Original Languages on 6 Microfiches)*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2019.
- Luykx, P. *De Laatste tijd: geschiedschrijving over Nederland in de 20e eeuw*. Aula, 1987.
- Maas, P. F., JMMJ Clerx, en J. W. L. Brouwer. *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III Band A: Het kabinet-Drees-Van Schaik (1948-1951)*. Nijmegen: Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, 1996.
- P. F. Maas, J. M. M. J. Clerx, en J. W. L. Brouwer. *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III Band B: Het kabinet-Drees-Van Schaik (1948-1951)*. Nijmegen: Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, 1996.
- P. F. Maas, J. M. M. J. Clerx, en J. W. L. Brouwer. *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945. Dl. III Band C: Het kabinet-Drees-Van Schaik (1948-1951)*. Nijmegen: Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, 1996.
- Middelaar, Luuk van. *De passage naar Europa: geschiedenis van een begin*. Groningen]: Historische Uitgeverij, 2009.
- Mreijen, Anne-Marie. *De rode jonker: de eeuw van Marinus van der Goes van Naters, 1900-2005*. Amsterdam: Boom, 2018.
- Nederland en de Europese eenwording*. Geschiedenis in veelvoud ; 15. Den Haag: Nijhoff, 1980.
- Ramakers, Jan. *Kabinet-Drees II (1951-1952)*. Nijmegen: Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, 1997. [https://www.ru.nl/cpg/publicaties/serie-parl-geschiedenis/kabinet-drees-ii-\(1951-1952\)/](https://www.ru.nl/cpg/publicaties/serie-parl-geschiedenis/kabinet-drees-ii-(1951-1952)/).
- Rooy, Piet de. *Ons stipje op de wereldkaart | De Rooy | 9789028425736 | Boom Geschiedenis*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, z.d. Geraadpleegd 13 december 2019.

- Schmal, J.J.R. *Christelijk historisch en anti-revolutionair*. Blommendaal, 1939.
<https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?coll=boeken&identificer=MMUBVU02:000004005:00020>.
- Segers, Mathieu. *Reis naar het continent: Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden*. Vierde, Herziene druk.. Amsterdam: Prometheus, 2019.
- Serrarens, P.J.S. (Petrus Josephus Servatius). en Internationaal Christelijk Vakverbond. *Rusland en het avondland*. Utrecht: Internationaal Christelijk Vakverbond, 1947.
- Slot, J. A. H. J. S. Bruins. *Bezinning en uitzicht: de motieven der huidige wereldontwikkeling en onze roeping daarin*. Zomer & Keuning, 1947.
- Spengler, Oswald. *Der Untergang des Abendlandes: Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte / von Oswald Spengler*. München, 1920. <http://ark.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k991042d>.
- Sprenger, Jeroen. 'Petrus Josephus Servatius Serrarens, een scriptie over zijn leven en denken.' 1972. <http://www.jeroensprenger.nl/media/files/PJS-Serrarens.pdf>.
- Troitino, David Ramiro. *European Integration Building Europe*. European Political, Economic and Security Issues. Hauppauge, N.Y.: Nova Science Publishers, Inc, 2013.
- Vollaard, Hans. 'Protestantism and Euro-scepticism in the Netherlands'. *Perspectives on European Politics and Society 7*, nr. 3 (1 september 2006): 276–97.
<https://doi.org/10.1080/15705850601053360>.
- Vollaard, Hans, J. van der Harst, en Gerrit Voerman. *Van aanvallen! naar verdedigen?: de opstelling van Nederland ten aanzien van Europese integratie, 1945-2015*. Den Haag: Boom bestuurskunde, 2015.

Handelingen

- Handelingen Tweede Kamer 1952-1953, 09-12-1952. Geraadpleegd 4 oktober 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000285482>.
- Handelingen Tweede Kamer 1938-1939, 17-11-1938. Geraadpleegd 28 juni 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000069170>.
- Handelingen Tweede Kamer 1939-1940, 08-11-1939. Geraadpleegd 29 juni 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000072160>.
- Handelingen Tweede Kamer 1946-1947, 04-12-1946. Geraadpleegd 10 augustus 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000075783>.
- Handelingen Tweede Kamer 1946-1947, 14-11-1946. Geraadpleegd 4 oktober 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000075772>.
- Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 01-07-1948. Geraadpleegd 4 oktober 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000078185>.
- Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948. Geraadpleegd 12 augustus 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000078163>.

Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 18-03-1948. Geraadpleegd 19 oktober 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000078163>.

Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 19-03-1948. Geraadpleegd 19 oktober 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000078164>.

Handelingen Tweede Kamer 1947-1948, 22-04-1948. Geraadpleegd 12 augustus 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000078166>.

Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 03-02-1949. Geraadpleegd 1 november 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000080970>.

Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 04-02-1949. Geraadpleegd 3 mei 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000080971>.

Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 05-07-1949. Geraadpleegd 3 oktober 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000080990>.

Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 08-02-1949. Geraadpleegd 1 november 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000080972>.

Handelingen Tweede Kamer 1949-1950, 11-05-1950. Geraadpleegd 3 november 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000083737>.

Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 20-11-1951. Geraadpleegd 22 september 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000289167>.

Handelingen Tweede Kamer 1951-1952, 30-10-1951. Geraadpleegd 3 november 2021.
<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000289157>.

Overig

KVP. 'Algemeen Staatskundig Program van de Katholieke Volkspartij 1951-1952', 1951.
<https://dnpprepo.ub.rug.nl/9987/>.

Churchill, Winston. 'Winston Churchill's speech [on a Council of Europe]. Zurich, 19 September 1946'.
EU Speech, 1946. <http://aei.pitt.edu/14362/>.